БҮГҮ ЧУРТТАРНЫН ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫНАР! 1925 чылда үндүрилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 306 (5710). 1963 ч. декабрь 29 воскресенье | Өртээ 2 көп.

Күш-ажылчы тиилелгелер

Эрги чыл дооступ, чаа, 1964 чыл чоокшулап кел чыдары-биле чергелештир бистиң улуг Төрээн чуртувустуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы тиилелгелерин СЭКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткеп турарлар. Ол тиилелгелер-биле холбаштыр чамдык байыр чедиришкиннерин мооң адаанда парлагылаан.

КОММУНИСТ

Бистиң чуртувусту тиилелгелерден тиилелгелерже аппар чоруур, чоннуң кызыгаар чок идегелин болгаш бүгү-ниити деткимчезин ажыглап турар Коммунистиг партияның кежигүү болуру улуг алдар болгаш аас-кежик. Коммунистер СЭКП-ниң үгле кежигүлү болуру-биле кызыгаарлаттынмайн, Совет Төрээн чуртту аллары дээш чижеглээр чүве чок маадырлыг чорукту кылып турарларның бирги одуруунда туруп, партияның чогаадыкчы болгаш амыдыралчы ажылынга киржип, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээн көргүзүп, патриотчу эгелээшкиннерни баштап, хөй-ниитичи амыдыралга идепкейлиг киржип, коммунизм тургузукчуларының одуруунда боттарының турар черлерин бүзүрелдин-биле эзлеп турарлар.

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң инек малын харыылап турар коммунист-бригадир Куулар Чамзырың бодунуң хууда үлегер-чижээ болгаш шынчы сөзү-биле көдээниң ажыл-ишчилерин организастап, сорук киирип, оларны чаа-чаа чедиишкиннерже эдертип турар. Колхозтуң экономиказын хөгжүдеринге эш Чамзырыңның сагыгыр инициативазы бо-ла үнүп кээр, ажылды экижидер дээш берге чүүлче ол бо-ла чүткээн чоруур. Колхозчулар ынчангаш ону үнелээр болгаш хүндүлээр. Чонуң мурнунга авторитетти чаалап алган эш Чамзырыңны коммунистер Таңды көдээ парткомунуң кежигүүнге база колхозтуң партбюрозунуң секретарының оралакчызынга соңгуп алганнар. Ол ам колхозта идеология ажылын харыылап турар. Колхоз күрүнеге сүт, эт садарының чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Бо чылын экижиткен уксааның үрези-биле 200 инекти тарып боозадыры чедип алдынган. Кыштаглаашкынга белеткелди эки организастаан. Маңаа коммунист Чамзырыңның организакчы ажылының улуг үлүг-хуузу кирген. Коммунистер үгле баштакчылар эвес, харын организакчылар болгаш кижизидикчилер болур ужурлуг деп чүвениң үлегер-чижээ ол-дур.

Бодунуң эвилеп чоруу-биле, хууда үлегери-биле чонну хандыкшыдар, ынчангаш ниити ажыл-херекке чедиишкиннерни хандырар талазы-биле «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң коммунист-агроному Ольга Чуеваны адап мактаары черле өөрүнчүг. Ажыл дээш, кижилер дээш сагыш човангыр болгаш чүткүлдүг хөделип чоруур ол коммунисти колхозчулар кайгамчык хүндүлээр. Агаар-бойдуспуң кандыг-даа берге үезинде, хүндүс-даа, дүне-даа ооң улус аразында, ховуда чоруп турарын үргүлчү көрүп болур. Ук колхозтуң республикада тараалан ажыл-агый болуп турарын агроном-коммунист эш Чуеваның эки ажылынга шуут хамаарыштырар апаар.

«Тес-Хем» совхозтуң он алды чыл стажтыг хойжузу Самба Саная ол районда сураглыг хойжу болу берген. 1963 көдээ ажыл-агый чылында 349 хойдан 366 хураганны, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү алган. Районнуң хойжуларывга ол коммунист-хойжунуң үлегер-чижээ улуг. —Ол дээрге шуут-ла бодунуң күш-ажылы-биле өскелерни сорук киирип, кижизидип турар коммунист болдур ийин—деп, партком секретары эш Минчимаа чоргаарал-биле чугаалап турар.

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң № 1 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазын коммунист Донгак Карыма бригадирлеп турар. Ук бригада бүдүрүлгениң чыл онаалдаларын хуусаа бетинде алдарлыы-биле күүсеткеш, күрүнеге 15 тонна дүктү, 65 центнер хой эъдин саткан. Күзүн 593 тонна сигении, 50 тонна көк-суланы кыштагларда белеткеп алган.— Бистиң хойжуларывыс ажылга дадыккан болдур ийин. Олар бергелерден кортпас. Биске кыш коргунчуг эвес, малывысты чедиишкиниг кыштагладып шыдаар бис— деп, эш Карыма чугаалап турар. Коммунистиң бүзүрелдин болгаш эки ажылы ол-дур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнүнүң бедик адын арыг кадагалап, онзаланып чоруур шак ындыг эштерни район, колхоз, совхоз бүрүзүнден хөй-хөйү-биле алдап болур. Чон болунуң иштинден ындыг коммунистериниң үнүп турарынга чоргаарланып турар.

Бүгү ажылчы массаларны өөредир төлээде, бистер, коммунистер боттарывыстан эгелээр ужурлуг бис деп В. И. Ленин өөреткен. Коммунистерге партияның, күрүнениң, улустуң эрге-ажыы чүдел-даа артык бедик. Партийжи чоруктуң кол көргүзүү—бедик медерел, күш-ажыл, бүдүрүлгеге ажыл болур.

Хожудаңгай ажыл-агыйларны көдүрери—кадрларны шын шилиринден, кижизидериннен, таарыштыр тургузарындан, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле шиңгээдириннен, органиктиг база минералдыг чемишчидилгелерни билдилии-биле ажыглаарындан, суггаттыг чер ажылын сайзырадырындан шуут хамааржыр. Ол сорулгаларны күүседиринге үлегер-чижекти коммунистер көргүзер ужурлуг. Маңаа олар орук баштакчылары болуп, харын шуут организакчылар болур роль ойнаар ужурлуг.

Партияның шиитпирлерин деткип, хуралдарга ону дээш бадылап турар хирезинде, а чогум ажыл-херек таваржып кээрге, кижилериң артынче чаштына бээр эштер бисте бар болгулаары хараадаачыг. Ындыг фактылар-биле эптежип болбас.

Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрер дээш демисел—ол үгле ажыл-агыйжы сорулга эвес, харын көдээниң партия организацияларының организакчы, политиктиг болгаш идеологтуг ажылын экижидер дээн сорулга болур. Маңаа көдээниң коммунистери организакчы, кижизидикчи, мурнакчы рольду ойнаарлар.

Сөзү биле ажыл-херээ карышпазын, ажылда четпестерге эптеш чок болурун, билиргек болгаш бот-оожургалдыг чорукка хөөнү чок болурун, партия-күрүне чурумун шыңгыы сагыырын коммунист бүрүзүнден коммунизм тургузуушкунунуң практиктиг сорулгалары негеп турар. Коммунистиг идейларны болгаш коммунистиг ажыл-херекти дүүштүрүп шыдап турар, үгле ындыг коммунист бистиң алдарлыг партиявыстың идепкейлиг дайынчызы болуп шыдаар.

СЭКП-ниң Программазында мынча деп айыткан: «Коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинде партия кежигүнүнүң ролю болгаш харыысалгазы улам улуу-биле бедип турар.Коммунист кижи болза бүдүрүлгеге, хөй-ниитичи болгаш амы-хуу амыдыралга бодунуң бүгү аажы-чаңы-биле коммунистиг харылзаларны хөгжүдери болгаш быжыглаары дээш бедик үлегерни көргүзер, коммунистиг моральдың принциптерин болгаш нормаларын сагыыр хүлээлгелиг».

Партия коммунистериниң идепкейлин-биле, медерелдин-биле болгаш дайынчы сырый каттыжылгазы-биле күштүг деп чүвени кезээде сактып чоруур ужурлуг бис.

Миллион-миллион тонна нефть

Кайгамчыктыг чедиишкиннер-биле холбаштыр Туркмен ССР-ниң нефтичилеринге СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байырны чедирген. Агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа, олар бо чылын 7,5 миллион тонна нефтини тыпкан болгаш тывыштын 1965 чылга төлевилеттинген деннелин чедип алган.

Силерниң күш-ажылчы тиилелгелер болза республиканың үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдеринге болгаш химия бүдүрүлгелеринге идегелдиг чиг-эт баазазын тургузарынга чугула салыышкын-дыр деп, байыр чедириишкининде чугаалап турар.

* * *

Улус ажыл-агыйының ең-не депшилгелиг адырларын дүрген хөгжүдер дугайында партияның болгаш чазактың айтыышкыннарын амыдыралга боттандырбышаан, республиканың нефтичилери беш чыл дургузунда нефть тывыжын 86 хууга көвүдеткен болгаш чеди чыл планының контроль чурагайлары-биле баш удур көрдүнген онаалгалардан артыкка дөрт миллион тонна ажыг нефтини чуртка берген.

Ажылчыннарның карак кызыл күш-ажылының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның чогаадыкчы эгелекчи чоруунуң түннелинде Туркменияның нефть тывыжының үлетпүрүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 50 ажыг хууга өскен, а нефть болгаш холушкак кан тывыжының бот-үнези 27 хууга чиигээн.

(СЭТА).

Совет төлээлер Кубаже чорупкан

Куба революциянын тиилээниниң беш чыл ою—хосталганын Хүнүүн байырладынга киржири-биле СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Н. В. Подгорный баштаан совет төлээлер декабрьның 28-че дүнезинде Москвадан Кубаже үнүпкен.

Төлээлериниң составында: СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, Казахстанның КП ТК-ның бирги секретары И. Ю. Юсупов, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, ВЛКСМ ТК-ның секретары М. И. Журавлева, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү, «Партийная жизнь» журналдың кол редактору К. И. Бугаев, ВЦСПС-тиң секретары К. А. Гусейнов, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министриниң оралакчызы М. Р. Кузьмин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазының оралакчызы А. Е. Петрушев, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы Н. Н. Месяцев, «Правда» солуннуң кол редакторунуң оралакчызы Н. Н. Иноземцев, УССР-ниң Кировоград областының СЭКП-ниң XX съездизи аттыг колхозунуң трактор бригадазының бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты, Украинаның КП ТК-ның кежигүү А. В. Гиталов, Ленинградтың «Рабочий» фабриказының аргыкчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаты А. Т. Красикова олар бар.

ССРЭ-ниң Куба Республикада элчини А. И. Алексеев төлээлериниң составында кирип турар.

Внуково аэродромга төлээлерни эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин болгаш өскелер-даа үдээн.

(СЭТА).

Сорук киирикчи үлегер-чижек

Москва чоогунуң ажылчы чоннары 1963 чылда күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен. Ол чедиишкин-биле холбаштыр оларга изиг байырны СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чедирген.

Кызымаккай күш-ажылдың, бүдүрүлгени шудургу сайзыраңгайжытканыныр, техниктиг депшилгениң болгаш үлетпүрүнүң курлавырларын билдилиг ажыглааныныр түннелинде улуг тиилелге—чеди чылдың сөөлгү чылында айыткан үлетпүр бүдүрүлгениң деннели бо чылын чедип алдынганын, ол болза СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга практиктиг боттандырып турарының сорук киирикчи үлегер-чижээ болур деп, байырлыг чагаада демдеглеп турар.

* * *

1963 чылда ниити продукцияны бүдүрер болгаш кооперастаан чедирилгелер талазы-биле планны декабрь 23-те, алдынган хүлээлгелерни ийи хонук бурунгаар күүсеткенин Москва чоогунуң бүдүрүлгелериниң коллективтериниң рапортунда чугаалап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле онаалданы бүдүн чартык катап ажыр күүсеткен. Продукцияның бот-үнезин пландан ажыр чиигеткениниң күсели-биле 30 миллион ажыг рубльди камнап алган.

Чылдың төнчүзүнге чедир онаалдадан ажыр мун-мун тонна химиктиг материалдарны болгаш продуктуларны, канны болгаш прокатты база ол ышкаш машиналарны, дерилгени, приборларны, автоматчыдылганың херекселдерин, химиктиг волокноларны ажыглап тургаш кылыр пестерни, идик аймаан болгаш улустуң хереглелинин өске-даа барааннарын хөй миллион рубльге бүдүрүп үндүрер.

(СЭТА).

Курлавырларны улам долу ажыглаар

Горький областың ажылчы чоннарының күш-ажылчы идепкейлиг чоруун СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң байыр чедириишкининге демдеглээн. 1963 чылда күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткенибиле холбаштыр горькийжилерге олар чүректин ханызындан байыр чедирген.

Бүдүрүлгениң техниказын болгаш технологиязын доктаамал болбаазыраңгайжытпышаан, эртемнин чедиишкиннерин ажыглавышаан, комплексилиг механизацияны болгаш автоматизацияны калбаа-биле шиңгээтпишаан, Горький областың ажылчы чоннары чеди чылдың бешки чылында ажылга чаа магалыг түннелдерни чедип алган болгаш бүдүрүүшкүннүн ниити хемчээлиниң талазы-биле 1965 чылга контроль чурагайлар-биле планнаттынган деннелге шуут чоокшулап чедип келген.

* * *

Ниити продукция бүдүрүп үндүрериниң чыл планын Горький областың үлетпүрү декабрь 23-те күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн талазы-биле онаалга ажыр күүсеттинген.

Горькийжи химиктер иштики курлавырларны ең-не долузу-биле ажыглаарынын күсели-биле немелде продукция бүдүрүп үндүрер дээн хүлээлгезин күүсетпишаан, көдээ ажыл-агыйга хереглээри-биле пландан артыкка 16 мун тонна чемишчидилгелерни, үнүштер камгалаарының 2,3 мун тонна химиктиг чүүлдерни, а ол ышкаш хөй санныг күүрүлгү кислотаны, синтетиктиг чуктарны, фенолду, капролактамны болгаш өске-даа химиктиг продуктуларны бүдүрген.

Улустуң хереглел бараннарын бүдүрерин дыка көвүдеткен болгаш ассортиментизин калбарткан.

(СЭТА).

Партиянын шиитпирин — амыдыралга

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри И. П. Воловченко-биле беседа

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин химижидер дугайында СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң айтыышкыннарын күүседири-биле ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министерствозу кандыг хемчеглерни ап турарыл? ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри И. П. Воловченкодан СЭТА-ның корреспондентизи ындыг айтырыгны салган.

— Агротехниканы шын чоруларга минералдыг чемишчидилгелер дээрге көдээ ажыл-агыйны көдүрериниң үндезиннериниң үндезини болуп турар—деп, министр чугаалаан.—Чуртка организастаттынган агрохимиктиг албанны тургузарынче министерствонун ажылдакчылары кирипкен. Бүдүрүлге эргелелдеринге, областарга болгаш крайларга агрохимиктиг лабораториялар ажылдаар апаар. Оларның эртем ажылдакчылары хөрзүннериниң химиктиг анализтерин чорударын, хөрзүн карталарын тургузарын, бүгү-ле химиктиг чүүлдерни көдээ ажыл-агыйга ең-не чогумчалыы-биле ажыглаарының талазы-биле сүмелерни ажылдап кылырын боттандырар. Ындыг лабораториялар чуртка ниитизин-биле 1600 ажыг болур. Оларны ең-не чаа приборлар-биле, дериишкиннер-биле хандырар. Хөрзүннерни шинчилээр талазы-биле лабораториялар көдээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институттарынга, көдээ ажыл-агыйның дээди өөредилге черлеринге, дуржулга станцияларынга-даа бар апаар. А колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге эргежок чугула херекселдиниң болгаш приборларның чыылдазын тургузарын баш удур көрүп турар, агрономнар оларның дузазы-биле хөрзүннериниң бөдүүн анализтерин кылып база алдынган медээлерни ёзугаар минералдыг чемишчидилгелер-биле үнүштернин чемгерилгезин шын чорудуп шыдаар.

Ынчалза-даа агрохимиктиг албан үре-түннелдиг болур төлээде, мергежилдиг тускай эртемниглер аңаа херек. 1965 чылда агрохимия факультеттеринге студентилер хүлээп алырын ийи катап, а үнүштер камгалаарының талазы-биле — бүдүн чартык катап көвүдеткен турар. Көдээ ажыл-агыйның дээди өөредилге черлеринге агрохимияның беш чаа факультеттери немей ажыттынар. Агрохимия талазыбиле 40 болгаш үнүштер камгалаар талазы-биле 70 салбырларны көдээ ажыл-агый техникумнарынга ажыларын баш удур көрген. Ооң ачызы-биле 1970 чылларда колхозтар болгаш совхозтар 19 мун аныяк тускай эртемниг агрохимиктерни болгаш үнүштер камгалаар талазы-биле 23 мун агрономнарны алыр.

Ынчалза-даа ол бүгү хемчеглер болза дараазындагы чеди чылдың дургузунда кылып чоруткан турар ужурлуг химизация талазы-биле тускай эртемниглерни белеткээринге улуг эгелээшкиннин үгле кезээ-дир. Агрохимиктиг билиглерни хову ажылчыны болгаш механизатор бүрүзү чедип алган турзун дээш бүгү улустуң шимчээшкинин ам-на эгелээр сорулга салдынын турар. Чемишчидилгелер бүдүрери үргүлчү өөр апаар, ындыг болганда кайы-даа ажыл-агыйга ол чемишчидилгелерни хөрзүнге шын төгеринге өөренири эргежок чугула.

Бо талазы-биле эки эгелээшкинни Ленинград, Воронеж, Оренбург болгаш Ростов областарның элээн каш көдээ ажыл-агый институттарының эртемденнери кылган. Агрохимиктиг билиглерни колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының чедип алырынга дузалаар, агрохимия талазы-биле боттарының билиглерин бедиринге агрономнарга дузалаар деп олар шиитпирлеп алган. Агрохимиктиг эртемни өөренир талазы-биле курстарны ында организастап турар. Бөлүмнериниң болгаш курстарның делгем четкизин тургускан Ставрополь крайда агрохимиктиг өөредилге чедиишкиниг чоруп турар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин шапкыны-биле көвүдедир деп, бистиң мурнувуста салдынган сорулганы эртемденнерни, үлетпүр ажылдакчыларының, ховуларның ажыл-ишчилериниң үгле каттышкан күжениишкиннери-биле партияның айыткан хуусаларында шиитпирлеп шыдаар бис.

(СЭТА).

Хемчилер планны күүсеткен

Россия Федерациязының хем транспортунуң ажылдакчылары 1963 чылдың планын чүктер сөөртүрүнүң талазы-биле 103,5 хууга болгаш чүк саарылгазының талазы-биле 100,3 хууга күүсеткен, пландан артыкка 7 млн. тонна ажыг улус ажыл-агый чүктерин сөөткен.

Нефть болгаш нефти продуктуларын, салдаан ыяш, тараа, дус, хөмүр даш болгаш минерал-тудуг материалдарын сөөртүрүнүң талазы-биле онаалгалар күүсеттинген. Демир орук аргыжылгазы-биле холушкак сөөртүлгелер 1962 чылда турганынга удур 33,7 хууга көвүдээн.

Министерствонун өртээлдери болгаш судно доктаар черлери чүдүрер-дүжүрер ажылдарның планын 104,9 хууга күүсеткен.

СЭКП ТК-НЫҢ ДЕКАБРЬ ПЛЕНУМУНУҢ МАТЕРИАЛДАРЫН ТЫВА ДЫЛГА ҮНДҮРГЕН

Тыванын ном үндүрер чери болза СЭКП ТК-ның Пленумунга «Химия үлетпүрүн дүрген хөгжүдери — көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көвүдедириниң болгаш улустуң чаагай чоруунуң өзүлдезиниң ең чугула чүүлү» деп, Н. С. Хрущевтуң 1963 чылдың декабрь 9-та кылган илеткелин тыва дыл кырынга тускай ном кылдыр парлап үндүрген.

Эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң талазы-биле СЭКП ТК-ның Пленумунуң 1963 чылдың декабрь 13-те чаңгыс үн-биле хүлээп алганы «Химия үлетпүрүн хөгжүдери—көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көвүдедириниң болгаш улустуң чаагай чоруунуң өзүлдезиниң ең чугула чүүлү» деп доктаал тыва дылга база парлаттынып, тускай ном кылдыр үнген.

Совет-алжир дугуржулгага ат салганы

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ биле Улус Демократтыг Алжир Республиканың аразынга экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага ат салыышкыны декабрь 27-де Москвага болган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков ССРЭ-ниң чазааның төлээлеткенин ёзугаар дугуржулгага ат салган. Национал хосталга фронтузунуң Политбюрозунуң кежигүү, Национал хуралдың даргазы Хадж Бен Алла Алжирниң чазааның төлээлеткенин ёзугаар дугуржулгага ат салган.

Дугуржулгага ат салып турда СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың өске-даа удуртукчулары олурушкан.

БҮГҮ КҮШТҮ — СЭКП ТК-НЫҢ ДЕКАБРЬ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН КҮҮСЕДИРИНЧЕ

Бо чылын бүгү партияның, бүгү улустуң амыдыралынга ең чугула улуг политиктиг болуушкун—СЭКП ТК-ның декабрь Пленуму болур. Ол пленумга «Химия үлетпүрүн дүрген хөгжүдери—көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көдүрериниң болгаш улустуң чаагай чоруунуң өзүлдезиниң ең чугула чүүлү»—деп, эш Н. С. Хрущевтуң ханы уткалыг илеткелин болгаш ооң түннел чугаазын, ТК-ның Пленумунуң чаңгыс үн-биле хүлээп алган доктаалын Чөөн-Хемчик районнуң партия организациязы болгаш ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир дөмей бүрүн чүүлдүгүнүп, деткип турарлар. Бо Пленумнуң шиитпирлери партияның XXII съездизиниң шиитпирлерин, анаа хүлээп алган СЭКП-ниң Программазын боттандырып турарының тодаргай көргүзүү болур.

Партияның болгаш бүгү совет улустуң кол экономиктиг сорулгазы — коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының хөрээнге бирги чергениң улуг ужурдузалыг ол шиитпирлер болза улустуң материалдыг чаагай чоруун бедидериниң дүлгүүрү деп чүвени медереп билбишаан, районнуң ажылишчилери Пленумнуң доктаалын амыдыралга боттандырар дээш ханызы-биле өөренип, тодаргай хемчеглерни чорудуп турар. ТК-ның декабрь Пленумунуң материалдарын партия чырыдыышкыннарының бүгү белгүмнериниде өөренип эгелээн. Чоокта чаа район төвүнге болгаш «Сүт-Хөл» совхозка 83 кижи киржиг-чилиг пропагандистер семинарлары эрткен. Анаа декабрь Пленумунуң материалдарын өөренген болгаш химия—көдээ ажыл-агыйда, химия — эмнелгеде, химия — үлетпүрде деп киножурналдарны Чадаанага семинарның киржикчилеринге көргүскен. Ооң-биле кады колхозтарда, совхозтарда агрохимия өөренириниң 8 бөлүктери тургустунган. Агрохимияны өөренириниче чонну хаара тудар ажылдар уламчылап турар.

Пленумнуң шиитпирин амыдыралга боттандырарының талазы-биле эрткен каш хонуктарда «Искра» колхозтуң партия организациязы болгаш колхоз баштаар чери чугула хемчеглерни ап чоруткан. Ында бедик дүжүттүү звеноларын тургускулаан. Олар тарылга шөлдериниче органиктиг чемишчидилгелериниң сөөртүлгезин организастап турарлар. Өдек сөөртүлгезинде 10 автомашина болгаш 3 беларусь деп тракторлар үргүлчү ажылдап турар. Ооң түннелинде колхоз өдек сөөртүлгезинин планын 50 хуу күүсеткен. Чадаана хемнин унунда элээн каш чылдарда анаа чыткан 300 га суггаттыг черлерни бо чылын ажыглалга киирер сорулга-биле хараган ашталгазын колхозчулар чорудуп турар болгаш ында суггарылга бугаларының ашталгазын эгелээн.

Ол колхоз бо үеним ең кол сорулгазы — малды хур чаагай кыштаглалырынче улуг кичээнгейни салып, мал турлагларынга сиген, саванны бүрүн сөөртүп база денгели кошкаан малдарга немелде чемни берип турар. Ооң түннелинде бо ажыл-агыйда кыштаглаашкын эки эртип турар.

Ол ышкаш кыштаглаашкын районнуң «Большевик» колхозунда, «Чыраа-Бажы» совхозта база эки чорун турар. Бо ажыл-агыйларның улуртукчулары малчыннарның амыдырал-хандырылгазын экижидери-биле чогуур хемчеглерни ап турар. «Большевик» колхозтуң бүгү малчыннары бажыңнар-биле хандыртынган. Даштыг-Тей сүт-бараан фермазында электростанция, радио, чунар бажың бар. Саалда бүрүн механизастаттынган: саалда үезинде сүт инек эмиинден шуут-ла улуг баакче сүт дамчыдыкчызы-биле күттунуп турар, сүт-бараан фермазын долузу-биле механизастаан чорук саанчыларның күш-ажылын чиигеткен. Өөренириниге база культурлуг дыштанырынга таарымчалыг байдалды оларга тургузуп турар.

Районда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларның 19-зунуң төптериниң тудуун бо чылын колхозтар болгаш совхозтар доозуп турар. Бригадалар ниитизи-биле кышка эки белеткеген. Малга сигенни боттарының күжү-биле четчир хемчээлдиг кылдыр белеткеп алганнар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Лопсанчаптын, «Большевик» колхозта Седен-Доржунуң, «Чыраа-Бажы» совхозта Садыктың болгаш өске-даа бригадаларда кыштаглаашкын эки эртип турар.

Районнуң ажыл-агыйларында чамдык эки ажылдар-биле холбаштыр улуг четпестер база бар. Ылангыя Ленин аттыг колхозта партия организациязы, колхоз баштаар чери мал ажылынга чогуур кичээнгейни салбайн келгениниден ол колхозта хаваннын байдалы кончуг багай, декабрьның сөөлгү хүннеринде 10 молдургалар өлген. Чоокта чаа районнуң партия комитединиң бюрозунга ол колхозтуң баштаар черинин даргазының болгаш партия эге организациязының секретарының илеткелин дыннап, ажыл-агыйны удуртурунга харыысалга чок чоруу дээш оларга шыңгыы хемчегни хүлээткен. Сөөлгү уеде ында четпестерни чайладырыбиле хемчеглерни ап турар. «Сүт-Хөл» совхозта база партияның XXII съездизи аттыг колхозта мал кыштаглаашкынын багай организастап турар.

Сорулга чүл дизе, мал болгаш чер ажылында четпестерни шиитпирлиг узуткаар, көдээ ажыл-агый продуктуларының өлбекшилин тургузар дээш бар курлавырларны болгаш бүгү арганы четче ажыглаары болур-дур. Бистиң партиявыстың Төп Комитединиң декабрь Пленумунуң негеп турары-даа ындыг болгай. Ылангыя Пленумнуң доктаалында мынчаар чугаалап турар: «Химия индустриязын хөгжүдер дугайында партияның айыткан планын боттандырары коммунизм тургузуушкунунуң улуг хереэнге чугула чаа салыышкын болур.

Чеди чыл планын күүседир, XXII съездиниң шиитпирлерин, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының улуг Программазын амыдыралга боттандырар дээш улам чүткүлдүг ажылдаарынче СЭКП ТК-ның Пленуму эр, хереэжен ажылчыннарны, эр, хереэжен колхозчуларны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларын, бүгү совет кижилерни кыйгырып тур».

Бистиң районнуң ажылчы чоннары эгелээр чаа чылда мал болгаш чер ажылынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап, ылаңгыя тараа бүдүрериниң улам көвүдедир сорулга-биле чемишчидилгелерни чөп ажыглаар, суггаттыг черлерни калбаа-биле ажыглалга киирип тургаш, 1964 чылдың тарылгазындан бедик дүжүттү алыр дээш демиселди бо хүнден эгелеп күштелдирип, партия ТК-ның декабрь Пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырарының хереэнге боттарының төлептиг салыышкынын киирип шыдаарлар.

Д. ОНДАР.

Чөөн-Хемчик парткомунуң секретары, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң киржикчизи.

Эш А. П. Поручникке Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле ачы-хавыяазы дээш «Сибирьтехмонтажтың» Тыва участогунуң начальниги Аркадий Прокопьевич **Поручникке Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу** деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың декабрь 28.

„Кызыл тудугнуң" тудуг эргелелиниң тудугжуларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Бүдүрүлгениң бедик көргүзүглери болгаш Тыва АССР-ге тудугларга үр чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаары болза:

Алексей Алексеевич **Давыдовту**—шеверлелге участогунуң маляры.
Василий Николаевич **Охотниковту** — тудуг эргелелиниң бызаанчызы.
Мария Васильевна **Сафронованы**—шеверлелге участогунуң маляры.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА

Кызыл хоорай, 1963 чылдың декабрь 28.

Сагыш салыышкынны ам-даа күштелдирер

(Каа-Хем парткомнуң пленумундан)

СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, Каа-Хем районнуң мал ажылдакчылары, партия организациялары 1963 чылда малчыннарның амыдырал байдалдарын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан. Маная «Кызыл тук» колхозту чижекке ап болур. Бо ажыл-агыйда чурталга бажыңнарының хөй кезиин одарларда малчыннарга туткаш, штукатуралаан, чугайлаан, шалаларын будаан болгаш туйбу плиталарны салган. Ол колхозка болган партия хуралынга коммунист малчыннар боттарының саналдарынга оларның дугайында сагыш салыышкын дээш улуг өөрүшкүү илередип турганнар. Ол черле шын. Бир эвес кижи таарымчалыг байдалдарда чурттан, баштаар чернин болгаш партия организациязының талазындан доктаамал сагыш салып турар болза, ол ажылга-даа бүгү сагыш-сеткили-биле ажылдаар, оон ажыл-херээ-даа эки болур. «Бурунгаар», «Октябрь 30 чылы», «Ленинчи орук» болгаш районнуң өске-даа колхозтарында чурталга бажыңнарын багай эвес белеткээн.

Декабрьның 20-де партком болгаш райкүүском район төвүнге «Хойжуның хүнүн» эрттирген, анаа 60 ажыг малчыннар келген. Илеткелди райкүүскомнуң даргазы эш Даржаа кылган. Малчыннар ажылының дуржулгазын солушкан, хөй малчыннарга хүндүлел бижиктерни тыпсып, өртектиг шанналдарны берген.

Чоокта чаа парткомнуң пленуму болган. Анаа мал кыштагладыышкынынче улуг кичээнгейни салган болгаш районда малчыннар-биле ажылда четпестер хөй деп демдеглээн. Чижээ, «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда элээн хөй хойжулар, инек кадарчылары багай септелгелиг бажыңнарда чурттан турарлар. Чамдык бажыңнар чугайлаттынмаан, туйбу плиталар чок, рамалар чаңгыс каът. Чамдык бажыңнар дыка лакпыш. Хөй-хөй малчыннарда чунар бажың чок.

Хойжуларга хүн бүрү дуза көргүзер ужурлуг турбуже, одарларда малчыннарга медицина ажылдакчылары ховар барып турарлар. Парткомнуң болгаш элээн хөй партия эге организацияларының ажылында улуг четпестер болза, мал ажылының ажылдакчыларының ортузунга политмассалыг ажылды ала-чаагаарлаашкында тургусканы болур. Малчыннар агитаторларның үнүн кончуг ховар дыннаар, лекцияларны оларга таварылга болуп номчуп турар, солун-даар аажок хөжудап кээп турар. Чижээ, «Кызыл тук» колхозтуң хойжуларынга солуннарны 10—15 хонуктарда безин чедирбейн турар. Малчыннарның ортузунга хереглелдиң чугула бараанларын садыгларын организаставаан, автолавкалар оларга ховар баар.

Коммунистер, агитаторлар, культура болгаш медицина ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери малчыннарның ортузунга доктаамал барып, оларның ортузунга улуг кижизидилгелиг ажылды чорудуп, оон-биле оларның социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге дузалаар херек деп парткомнуң пленуму айыткан. Идеология килдизинин хүлээлгези болза малчыннар ортузунга ажылды хайындырып чорудар, ылаңгыя хойжу бригадаларга, сүт-бараан фермаларынга ажылды шуут чорудары болур.

Эң берге үе — кыштаглаашкынны кайы хире чоруткан мал ажылының хөгжүлдезинге чедиишкиннер хамааржыр. Бо чылын колхозтарның хөй нуруузу кыштаглаашкынга мал кажааларын элээн эки белеткээн деп чугаалаза чоруур. Партия организациялары, колхозтарның баштаар черлери бо чугула айтырыгже элээн негелделиг апарганнар. Оон түңнелинде бүгү колхозтарда мал чемнериниң балансын тургускан болгаш малчыннарга чедиргилээн, тус-тус участоктарга активти быжыглаан.

Оон-биле кады улуг четпестер база бар. Хамыктың мурнунда малды суг-биле хандырар ажыл дыка багай болуп турар. Барык бүгү колхозтарда хой мал суг ишпейн турар. Кыштагларда кудуктар чок, сугну сөөртпейн турар болгаш кормушкалар чок. Чижээ, «Октябрь 30 чылы» колхозта Тере-Хөөр деп черде кыштагда 1963 чылда төрүттүнген 526 баш иртчигештериң 50 баш хирези арган, олар чемгерилгеде турар. Ынчалза-даа суг ижиртпейн турарының түңнелинде ол кодандан ноябрь, декабрь айларда 3 иртчигеш өлген.

«Кызыл тук» колхозта С. Салчактың коданында 615 баш дөтпелериниң 100 хирезинин күжү арган, оларны чүгле саван-биле чемгерип турар болгаш суггарылганы организаставаан. Чамдык колхозтарда гныяк мыйыстыг бода малдың чемгерилгези дыка багай байдалда тургусунган. «Ленинчи орук» колхозта Копту деп черде 116 баш улуг бызааларны эш Винокуров кыштагладып турар. Ол кыштагда байдал дүвүрээзинниг. Колхозтуң баштаар черинде олче чем тускайлап бербээн. Эш Винокуров кажаанын иштин аштап, малды чемгербишаан, мал чемнери дээш боду чоруур ужурга таваржып турар. Ажыл хөй болганындан бызааларга суг чылдып бээринге ол четтикпейн, бызааларны хемниң соок суубиле суггарып турар. Суггарылганы багай организастаанындан 51 бызааның күжү арып, ноябрьдан бээр 9 бызаа өлген. «Кызыл тук» колхозта малдың суггарылгазын база багай организастаан. Ында кадарчы Дапыанда суг насозу үрелгениниң инектерни 20 километр ырак черже сүрүп суггарып турар. Ындыг фактылар өске-даа колхозтарда бар. Кышкы үеде бүгү малды суг-биле, оон иштинде бызааларны чылыг суг-биле суггарарын организастаар херек. Ол дээрге малдың күш-денгилдезин кудулатпас.

1963 чылда район мал чемнери белеткээриниң планын күүсетпээн болза-даа, бир эвес шын ажылаар болза чемнер четчип болур. Чамдык малчыннар карак-кызыл күш-ажылы-биле берге байдалдарда эки көргүзүглерни чедип ап турар. «Кызыл тук» колхозтуң хойжулары С. Бөрзек, С. Мижит-оол, Я. Кызыл-оол төрүүр хойларның ажаалда, чемгерилгезинче улуг кичээнгейни салып турарлар. Оларның коданнарында хойларының күжү эки, кыштагларда корум-чурумнуг байдал, ажыл-иш илдең болуп турар.

Мал кыштагладыышкынын чидириг чок эрттирери-биле кады мал оолдаашкынын чедиишкинниг чорудары, оон-биле 1964 чылда мал ажылының талазы-биле планны онаалдаларны күүседириниң үндезинин салыры районнуң партия организациязының, зооветеринарияның түскай эртемниглериниң болгаш бүгү малчыннарның алдарлыг херээ болур. Бо айтырыгны чедиишкинниг шиитпирлээр төлээде, мал чемнериниң балансызын база катап кичээнгейлиг көөрү, кыштаглаашкынның төнчүзүнге чедир чемнер четчир бе дээрзин ылап санаары чугула. Ындыг турбуже районнуң чамдык кадарчылары саванны, сигенни мал чивес кылдыр баксырадып турарының фактылары бар. Чижээ, Ленин аттыг колхозтуң Мойналык фермазында сөөртүп эккелген саванны мал сүзе базып, чамдыызы ажыглаттынмайн турар. Малга хүн бүрү четчир хемчээлдиг бөдүүн болгаш шыктыг чемнерни бээр төлээде, мал чемнериниң сөөртүлгезинде четпестерни чайладыр, ол дугайында механизаторларның харыысалгазын бедидер херек. Оон-биле чергелештир трактор далбыйларын четчири-биле белеткээри, херек апарган черлерге одарларны далбыйлаарынче кирери эргежок чугула.

Эң чугула айтырыг болза саванбиле малды чемгерери болур. Бүгү сүт-бараан фермаларында саванны доораарын болгаш чымчадыр хайындырарын организастаан, ол чорук хөй хемчээлдиг мал чемнерин камналгалыг ажыглаарын хандырар. Мал кыштаглаашкынының айтырыын шиитпирлээри-биле чергелештир мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарын база уттуп болбас. Сөөлгү үеде бүгү колхозтарда күрүнеге сүт садары дыка кызырылган. Саар инектериниң чемгерилгезин экижидери чугула.

Малдың массалыг оолдаашкынының үеи келген. Ындыг турбуже малдың чаш төлүн хүлээп алырынга чамдык ажыл-агыйлар белеи эвес. Ылыг хураган, бызаа кажаалары дыка чедишпес, бар бызаа кажаалары зооветеринарлыг негелделериниң бөдүүн үүлдеринге безин таарышпайн турар. Чижээ, «Бурунгаар» колхозтуң төп фермазында (эргелекчизи эш Сарапулов) 76 бызаа шык кажаада турар, кажааның шалазы өл-суг болгаш аажок хирлиг. Вентиляция ажылдавастаан. Бо бүгү байдалдар бызааларның деңгилдезин баксырадырынга, харын-даа өкпе аарыырынга чедирип турар. Бызаа кажаазын от салып чылытпайн турар. Инектерни өй-шаанда сагбайн турар болгаш ферманың ажылдакчыларының сагылга-чуруму кончуг куду.

Каа-Хемниң партия, совет организацияларының, малчыннарының хүлээлгези — мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг чорудары, малдың продуктулуун бедидери болур. Малдың чаш төлүн хүлээп алырынга үлегерлиг белеткенип, ону бүрүн камгалап алыры 1964 чылда мал ажылын хөгжүдериниң планын күүседириниң херээнге улуг салыышкын болур.

Ажыл-ишчи солун кежээ

Ажыл-ишчиниң дуржулгазын-даа солчурунга, амыр-мендизин-даа айтыржырынга массалыг болгаш дыштанылгалыг кежээлерни оода ай санында организастап турарынга малчыннар болгаш тараажылар чугаажок каттыжар. Тес-Хем районда Ленин аттыг колхозтуң төвүнге чоокта болган шак ындыг кежээ организастыг эрткен.

Колхоз баштаар чериниң даргазы эш Чымбаның СЭКП Төп Комитединиң декабрь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырарынга холбаштыр допчу илеткелиниң соонда ажыл-ишчи саналдар улажып эгелээн. Хойжу Очур-Бады сөс алгаш, бодунуң коданында 464 хоюн менди болгаш хүр кыштагладырын, төрүүр хойларындан ол 470 хураганы өстүрүп, хой бүрүзүнден 2500 грамм дүктү кыргып алырын хүлээнген.

Тудуг ыяжы сөөртүрүнге, кыштагларже мал чеми чедиреринге үлегерлиг ажылдап турар чолаачы Лопсан-Дажы бердинген кандыг-даа ажыл онаалданы ак-сеткилдиг күүседип турар. Хоочун чолаачы бодунуң саналынга башкарып турар автомашиназын капитал септелге чокка чүс муң километрни эртерин, тоннадан эвээш эвес кывар, чаар үүлүү камнап алырын илереткен.

Сүт-бараан фермазының саржаг кылыкчызы Чыпсынак Чечектиң саналы хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин хаара туткан. Сүттүң саржаан мергежилдиг болгаш шын ылгаарынче, шевергин арыг байдалды сагыырынче ферма ажылдакчыларын ол кыйырган. 1963 чылда 360 центнер саржагны кылып дужааганын демдеглевишаан, чаа чылда оон бүдүн чартык катап хөй саржагны кылырын ол бүзүреткен.

Чер андарылгазының болгаш дүжүт алыышкынының үеизинде ажылдың эвлчег нормазын 250 хуу чедир күүседип турган тракторист Норбу Далаңдай сөс алгаш, часкы хову ажылынга беленин, тракторун боду септеп алганын илереткен. Хуралга санал берген өске-даа эштер Пленумнуң шиитпиринге улуг өөрүшкү-биле каттыжып, улам эки ажылдаарын демдеглеп турган.

Ол кежээге 200 ажыг кижи чыылган. Эрзинде он бир чыл школазының бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмүнүң бараалгаткан концерти солун болган. Оон соонда янзы-бүрү массалыг оюнар база улажы берген.

К. ӨЛЗЕЙ.

АЖЫЛЫ ЭКИЖЭЭН

Хадың суурда көдээ клубтуң бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмүнүң ажылы экижип, Бии-Хем районда ол талазы-биле дээре коллективтериниң бирээзинге санаттырып турар. Ол болза, клубтуң эргелекчизи Анна Лимитникованың болгаш баяныст Оюн Мартый-оолдуң организакчы ажыл-ижин илередип турар.

«Хадың» колхозтуң төвүнге болгаш оон ферма, бригадаларынга солун программалыг концерттер сөөлгү үеде улажып турар апарган. Бөлгүмнүң ажылынга бот-идепкейлиг киржип турар Зоя Санчат, Анна Неволина, Мария Седен, Александр Яскин, Валерий Дарыма болгаш өскелерни-даа айтып болур.

Бот-тывынгыр бөлгүмнүң коллективи кожазы колхозтуң ажыл-ишчилеринге уран мерген номерлерин бараалгадыры-биле программазын улам байдыдыл, аңаа хынамчалыг белеткенип турар.

П. ПАВЛОВ.

ПЛЕНУМГА ОЛУРУШТУМ

Хүннүң айтырыында — химия

Химияны хөгжүдери, оон продуктуларын улус ажыл-агыйынга ажыглаар чорук—экономиктиг чугула айтырыг. Коммунизмни тургузарынга, чоннуң материалдыг чаагай чоруунга эдбекшилди хандырарынга химияның улуг ужурдузазын партияның Төп Комитединиң декабрь Пленумунга демдеглээш, ону хөгжүдериниң хемчеглерин чугаалашкан.

Коммунизм ниитинин бүдүүлгезин үзүк чок хөгжүдерин база эртем-техниктиг шапкын депшилгениң үндезининге күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн бедидерин хөгжүдер, кижини эң болбаазырааңгай болгаш күчүлүг техника-биле чепсеглээр, бойдуска кижилериниң тергиделин аажок улуг бедикче көдүрер, бойдустуң чаагаар бүткен күштерин улам долузу-биле башкарар арганларны бээр деп, СЭКП-ниң Программазында айыттынган үүлдүү партия удуртулга болдуруп турар. Химияны хөгжүдери, оон амгы чедиишкиннери, оон эгээртинмес арганалары—ындыг депшилгениң кол угланыышкынарының бирээзи болур.

1958 чылда СЭКП ТК-ның химия үлетпүрүнүң айтырыгларын чугаалажып көрген май Пленумунуң соонда партия болгаш совет улус хөй ажылдарны кылган. Бистиң химия үлетпүрүвүс хемчээлдаа, бүдүрүп турар продукциязының үүл бүрү хевирлериниң-даа талазы-биле аажок өскен. Ол чылдарның дургузунда чурттуң хөй-хөй районнарында химия үлетпүрүнүн чаа улуг төптери тургустунган.

Химия үлетпүрүн шапкын хөгжүдери, минералдыг чемишчидилгелериниң болгаш үнүштү камгалаар химиктиг бүдүмелдериниң бүдүүлгезин улгатырары—көдээ ажыл-агыйны шиитпирлиг болгаш дүрген хөгжүдериниче эң шын болгаш идегелдиг үүл болур.

СЭКП ТК-ның чанында Партияның Дээди школазының дыңнакчыларының мурнундан декабрь Пленумунга олуржуп, эш Н. С. Хрущевтуң илеткелин дыңнаар улуг өөрүшкү мөөн үлүүмге база таварышкан.

Декабрьның 9-та эртен эрте Кремльче чоруптум. Бистиң Төрөөн чуртувустуң чүк-чүүнден келген кижилер Съездилер ордузунче шуужуп чоруп турду. Анаа кире бээримге, Совет күрүнениң эң сураглыг кижилери ында чыылган болду. Чамдыктарын солун-сеткүүл арыннарындан оларның чуруктарын үргүлчү көрүп келген болгаш, эрги билирим кижилер ышканы танып чоруп турдум. ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутадының демдээн болгаш «Кадыыр болгаш Маска» алдын сылдысты кадаан сураглыг шахтёржу Николай Мамай улуска үгледип алган, «г» деп үннү украин аялга-биле дыңыдыр адап хөөреп тур. Ону дораан танып кагдым, чүге дээрге энир чылын алдарлыг колхозчу кадай Надежда Григорьевна Заглада-биле кады бистиң школавыска чүве чугаалап кээп чораан чүве. Оон ырак эвесте база элээн каш кижи белдүүчүпкен тур. Оларның аразындан Ленинчи шаңналдың лауреаты, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик К. Скрябинни таныдым. Мындаа чаа-ла 85 хар харлаан хөөчүн эртемден. Буденныйныы ышкаш, доора салын хире-хире болгаш ээрип каап, аныяксыы кончуг хөөреп тур. Черле кымнарны чөк дээр: маадырлар, маршалдар, депутаттар, лауреаттар, орденниглер... Чыылганнарының хөй кезиниң хөрөктери кылаңнаар чүве, аяс-каан дүне дээрде сылдыстар-ла. Бир эвес бо ордуда сайгылгаан өже-даа бээр чүве болза (шынында ындыг чүве кала турар, чижеглеп чугаалаарым ол), ынча хөй хавыааларга бажың ишти кайын карангылаар деп бодап турдум.

Үстүнде каътче үнүп келиримге, бир аныяк офицер биле солдат чаным-биле эртип чыдыр. Оларның чугаалы сагыжымга артып калды.

— Пленумга хөй-ле кижи келген-дир — деп, офицер чугаалай-дыр.

— Анаа бөдүүн солдат кижи мен база чалаттырып келдим— деп, солдат өр өөрүшкүзүн чажырбайн чугаалап чор.—Съездилер, пленумнар чыглып, чугула айтырыгларны чугаалажып турар. Анаа совет кижилер боттарының санал-оналын күзелдин-биле берип турар. Мени ап көрүңерден, анаа-ла солдат-тыр мен, а партияның Пленумунга маршал биле мөөн арамда ылгал чок. Бодумнуң саналымны, шүдүмчүлелимни кылып болур мен, мөөн үнүм дөмейле күштүг. Бүгү-ле чүве, партияның ажыл-чорудулгазы ленинчи өзү-биле чоруп турар-дыр.

Тывадан келген эштерни дилеглинип базып тур мен. Катап адаккы каътка келдим. Телефон-биле чугаалажыр өрээл дужунга келгеш, СЭКП обкомунун бирги секретары эш С. К. Тока биле Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң даргазы эш М. К. Мендуменин ында олурганын көрүп кагдым. Мендилежип чугаалаштывыс. Тывадан шупту сес кижи келген болду.

Чугаалажып олурувуста, Пленумнун эгелээр шагы келди.

Пленум бодунун ажылын эртенгиниң 10 шакта эгеледи. Ону СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. Хрущев ажытты. Съездилер ордузунуң хуралдаар залынга алды муң хире кижи долдур олурупкан турган. Дараазында СЭКП ТК-ның секретары эш Л. И. Брежнев илеткел кылыры-биле эш Н. С. Хрущевка сес берди. Бүгү кижилер бут кырынга туруп келген, үргүлчүлелдии-биле адыш часкап, партияның ленинчи Төп Комитединге, оон Бирги секретары Никита Сергеевич Хрущевка изиг ынакшылды илередип турган.

Эш Хрущев бодунун илеткелинге химия үлетпүрүн хөгжүдериниң дугайын, оон кеңээ ажыл-агый бүдүүлгезин болгаш чоннуң чаагай чоруун көдүрерингe шиитпирлиг ужур-дузазының дугайын делгеренгей болгаш бүзүрелдиг сан-чурагайлар, чежиктер-биле көргүзүп турган чугаалаан.

Илеткел соонда эш М. К. Шыырап-биле ужураштым. Ол, эш Н. С. Хрущевтуң илеткелин улуу-биле үнелеп, ында айыттынган шүүтүмчүлелдер биске база хамааржыр деп чугаалады. Минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни чедир үнелевес, ону чөп ажыглавайн турар ажыл-агыйлар Тывада ам-даа хөй. Минералдыг чемишчидилгелерге ажыглаар химиктиг бүдүмелдериниң үнер дөстери Тывада база хөй. Чижээлээргe, Улуг-Хемде Хайыракан дагны ап болур. Ында чиг чугайның эгээртинмес курларыры бар. Чоокку чылдарда орта химия комбинадын ажыдып, бойдустуң хайыраларын чөптүү-биле ажыглаары көрдүүп турар. Оон ынай кургаг агаар-бойдустуг Тываның байдалдарынга суггарылга бугаларын ажыглап, суггаттыг черлерден магадыладыг дужүүтү өстүрүп алыр чорук улуг ужур-дузалыг болур.

Каш хүннер эрткен соонда Төп Комитеттиң Пленуму химия үлетпүрүн хөгжүдер дугайында делгеренгей шиитпирлерни хүлээп алган. Совет улустуң коммунизмче базымынга ол шиитпирлер улуг идигни бээр.

И. КУДАЖИ.

Москва хоорай.

Агитаторнуң блокнодунга

ҮНҮШТҮҢ ЧОГУМЧАЛЫГ ӨЗҮЛДЕЗИНГЕ болгаш хөгжүдезинге 70-ден эвээш эвес химиктиг элементилер негеттинер. Эң ылаңгыя азот, фосфор болгаш калий хөй хереглеттинер. Үнүшке «чемнин» чедишпезин минералдыг чемишчидилгелер четчелей хандырар.

ТАРАА КУЛЬТУРАЛАРЫНГА хереглээри-биле бистиң чуртувуе 1964 чылда 10 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелерни берип болур. Бир эвес оларны ажыл-агыйжы чөп ажыглаар болза, 1, 2—1,8 миллиард пуд тарааны немей ап болур.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ химижиткениндан Россия Федерациязының колхозтары болгаш совхозтары 1970 чылда тараа бүдүрерин 8,6 миллиард пудка, чигир свёклазын 50 миллион тоннага чедир көвүдедир арганы алыр. Эт бүдүрери 2,8 катап, сүттүү—2 катап өзер.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕ БҮДҮРЕРИНГЕ киирген рубль бүрүү дужүттүң өзүлдезинге ортумаа-биле 10 рубльди немей хандырып турар.

ТАРАА БОЛГАШ НОГААЛАР дужүдүнүң немей өскениниң өртээ хөрээнге төккен чемишчидилгениң өртээнден 6—16 катап хөй болур, а бок үнүштерни аңаа үзүткаанындан, химиктиг арганы ажыглап, гербицидтер-биле үзүткааңда, күш-ажылдың чарыгдалы 2—2,5 катап эвээш болур.

Кичээнгей салыр айтырыг

Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарынга болгаш совхозтарынга 1963 чылдың хову ажылдарының үеизинде трактористер болгаш өске-даа механизаторларның саны дыка чедишпес болган. Хову ажылдарының темпизин дүргедедиринге, шынарын экижиде-ринге ол чорук улуг шаптыктыг болган.

Чаа чылдың часкы хову ажылдарынга белеткелдиң амгы үеизинде бо районда 150 механизаторлар чедишпейн турар.

Ол чүге ындыг болуп турарыл? Колхозтар болгаш совхозтар механизатор кадрларның өөредилгезинге киирзе чогуур кижиниң санын чедир бербээннер, а бүгү-ниитиниң механизатор өөредилгезиниң планы база үзүлген.

Райкүүском болгаш партком эрткен чылдың ол четпестериндeн чогуур түңнелди үндүрер ужурлуг турган. Бо чылын районда механизаторлар белеткели база-ла организас чок эгелээн. Механизаторнуң бүгү-ниити өөредилгезинде 155 кижи бар, оон ыңай 115 кижи бүдүүлгеден шуут хосталгаш курстарда өөренип турар деп, ноябрьның 15-те санап турган. Ынчаарга декабрьның 15-те херек кырында байдалды көөрге, районда 8 ажыл-агыйларның иштинден үүгле «Сүт-Хөл», «Тыва» совхозтарда болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта өөредилге чоруп турар болган, а өскелеринде өөредилге эгелевээн.

«Искра» колхозтуң даргазы эш Доктугу биле кол инженери эш Пермяков олар механизаторларның кичээлдерин ай санында каш удаа чорударыл деп айтырыгга бир ай ажыг маргыжын келгеннер. «Большевик» колхозтуң даргазының ораламкчызы эш Шагдыр-оол биле парторганизация секретары эш Серенмаа олар механизаторларның кичээлинин үстүп турарын башкылаар кижиниң чогу-биле база тракторист болурун күүсээн кижилериниң эвээжи-биле тайылбырлап турарлар. «Чыраа-Бажы» совхозка механизаторлар өөредилгези база-ла озалдап эгелээн.

«Сельхозтехниканың» Чадаана салбырының курстарынга 40 кижи өөренир ужурлуг. Курстарның өөредилгези ноябрьның 15-тен марттың 15-ке чедир болуп эртер деп планнаан. Ынчаарга декабрьның ийиги чартыынга чедир кичээлдер эгелевээн. Колхозтар курсантыларны чорудуп бербээн. Бо айтырыгга районнуң ВЛКСМ комитеди чогуур киржилгелиг болур ужурлуг, а херек кырында олче кичээнгей салбайн турар.

Механизатор кадрларның белеткелинин айтырыын Чөөн-Хемчиктиң райкүүскому болгаш парткому хүн бүрүнүң кичээнгейинге алза чогуур.

А. ТЕБЕНИХИН.

Идепкейи бедээн

Тес-Хем районда хөрээженнерниң 20 чөвүлелдери тургустунган. Хөй санныг тускай эртемниглер хөрээженнер өртүзүнга лекция, беседаны чорудуп, хөй-хөй хөрээженнер янзы-бүрү болгумнерде хаара туттунган өөренип турарлар. Хепти быжын, даараарының, амданныг чем кылырының дөрт бөлгүмүнүң кичээлдери организастыг эртип келген. Ындыг бөлгүмнериниң удуртукчулары «Чодураа» колхозта эштер А. Мытыкмаа, Сарыглар кичээл бүрүзүн солун кылдыр эрттирип келгеннер.

Районнуң күүсекчи комитединде хөрээженнер чөвүлелиниң даргазы Н. Чөксумнуң организастааны уругларны коммунистиг өзуга кижизидериниң аргаларын өөренир бөлүм айда ийи катап кичээлдеп турар. Хөрээженнер чөн өртүзүнга лекцияларны база калбаа-биле чорудуп келгеннер. Эмчи эш Мартынованың номчаны «Арагалаары — кадыкшылга хоралыг», уругларны эмчизи эш Таспанчыктың «Уругларның халдавырлыг аарыглары», Самагалдай школазының башкызы Е. Ермаковаңың «Уругларны кижизидери» деп лекцияларын чон сонуургап дыңнаан.

Ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында ажылдап турар хөрээженнериң чамдыызы бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмнеринде идепкейлиг киржип турарлар. Ындыгларның чижээнге Самагалдай школазының башкызы Э. Чоодуну, Самагалдайда аптека эргелекчизи В. Белошапкинаны, «Чодураа» колхозта уруглар садының эргелекчизи И. Шулуу-Маадырны болгаш өске-даа хөй-хөй эштерни хамаарыштырар.

О. ОРУС-ООЛ.

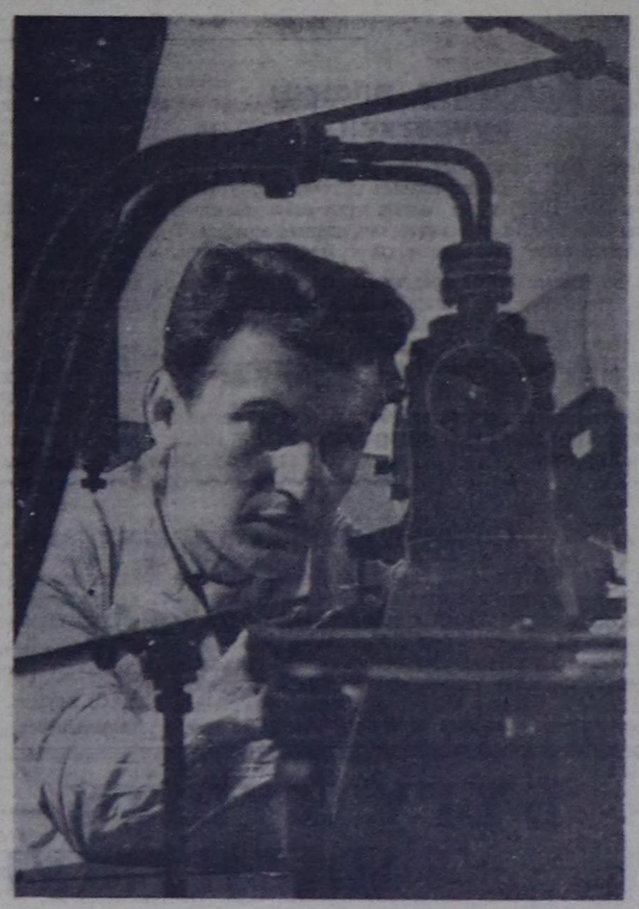

СТАВРОПОЛЬ край. Невинномыстың химия комбинады чыл эгезинден бээр минералдыг чемишчидилгелерни пландан артыкка чүс-чүс муң рубльге бүдүрүп үндүрген. Аммиак селитразын, карбамидти болгаш өске-даа продукцияны улам-на хөй санныг бүдүрүп турар ол аныяк бүдүүлгениң коллективи чаагай алдарны чедип алган. Комбинаттың ажылдакчылары продукцияның бот-унезин чиигедирин чедип ап турар. Ам бөзин Невинномыстың комбинадының бүдүрген минералдыг чемишчидилгелери өске бүдүүлгелерниңден чиик өртектиг болуп турар. Ында чемишчидилге бүдүреринің чиг-эди бойдус газы болгаш агаар болуп турар.

ЧУРУКТА: инженер Л. А. Дробышев минералдыг чемишчидилгелер белеткээриниң чорудулгазында хереглеттинип турар катализаторларның структура анализин тодарадыры-биле рентген установказын белеткеп туп. Ындыг анализти рентген-биле кылырының аргазын ССРЭ-ниң азот үлетпүрүнге бир-ле дугаарында Невинномыс комбинадының төп лабораториязына ажыглаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Көвүрүг тудугжулары

ОНЗА ЧУГУЛА ТУДУГГА ХАМААРЫШТЫР

Ак-Суг... Бо дээрге шапкын даг хемн-ле болгай. Эң ылаңгыя Тываның үнелиг эртинези — даг-дүгүн чурттуң улуг-улуг бүдүүлгелериче үндүр сөөртүр Ак-Довурак — Абаза аразының автомобиль оруунда чаа көвүрүг туттунуп турар черде бо хем мырыңай күштелген чүве дег, хап бадып чыдар. Ынчаарга ол көвүрүгү көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының бир участогунуң тудугжулары тудуп турарлар.

Шапкын хемниң агымы кижилериниң тура-соруунга удур килеңнеп-ле үнген чүве дег. А бо черлер далай деңнелиндеи 1500 метр хире бедик. Чаңчыкпаанындан болгаш агаар базыышкынының улуундан баш ана чыккыгайын-ла келир.

Шак мындыг байдалдарда участок коллективинге улуг бергелер таваржып турганы чугаа чок. Ынчалза-даа оларга бо черлериң хоочун чурттакчылары улуг дузаны чедиргеннер. Тус черниң онзагай байдалдарынга чаңчыгын калган оларны кандыг-даа бергелер доктаадып шыдаваан. Базыр Хомушку, Күжүгет Чалчу, Ооржак Динзежик болгаш өске-даа ажылчыннар бедик бүдүүлгечи көргүзүглерни чедип ап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга чоруп келгеннер.

Эрестиг кижилериң демниг ажылижи эмдик хемниң агымын өскээр аксып, ону томаартып шыдаан-даа ынчаш.

Хемни кежир салыр оргаларны 84 километр ырак черден багай орук-биле сөөртүп эккээри негеттинип келген. Тускай комиссия бо оруктап 22 метр узун дурттуг, 26 тонна деңзилиг оргаларны сөөртүп болбас деп түңнел үндүрген. Ынчалза-даа ол берге херекке күзелдин-биле киржирин илереткен кижилер тыптып, аныяктар кандыгдаа бергелерге торулбастар деп чүвени көргүскеннер. Ол улуг оргаларны сөөртүп эккелгениниң аттары бо-дур: Леонид Крутиков, Николай Шепелев, Борис Орешный; оларны үлеп чорааннары Күжүгет Ак-оол, Николай Деревянко, Николай Швед.

Көвүрүгнүң оргаларын салып монтажтаар ажылдарны Борис Чабанның комплексилиг бригадазы кылып чоруткан. Бригаданың-даа, бүгү коллективтиң-даа чедиишкиннериниң чажыды ажылды шын организастап турарында. Чижээ, көвүрүгү монтажтаар ажылдарга наряд бижээн дижик, ол нарядка чүгле бригаданың эвес, харын дузалаар ажылчыннарның кылыр ажылдарын база киирер. Ажыл төлевирин ниити бригаданың ажылдап алганын барымдаалап төлеп турар. Ынчангаш ажылчыннар боттарының ажылын хынажып турар болгаш бүгү бригада ажылдың эки түңнелдиг болурунга чаңгыс-аай сонуургалдыг. Чүгле бүдүүлгени көргүзүглер эвес, харын кижилериниң аразында харылзаазы база экижээн. Кижи бүрүзүле эжинге дузалажып, аңаа бодунуң билиглерин, дуржулгазын дамчыдып бээрин оралдажыр апарган.

Көвүрүг тудугжулары чугула айтырыгларны шиитпирлээрин чогаадыкчы өзүу-биле көрүп, чаа техниканы болгаш тудуг технологиязын эки шиңгээдип ап турарлар. Оларның бир чогааткан үүлү хөй-хөй тудугжуларының үнелелин алган. Ол дээрге көвүрүгүнүң баганалар аразынга кежир салыр оргаларын мурнундагызынга эвес, а демирбетон конструкциялардан кылып турар апарганы-дыр. Ол чаа арга мурнундагызынга бодаарга улуг ажыктыг.

Көвүрүг тудугжуларының кылыр ажылдары ам-даа хөй. Ынчалза-даа тудугжуларның ажылды эки организастап, ону коммунистиг өзү-биле көрүп турары, бижыг наймрал, коллективтиң бодунуң хөрээнге ынаа болгаш ону билири Ак-Довурак—Абаза аразының машина оруунда көвүрүглерни айыткан хуусаазының бетинде тудуп доозарынга оларны дузалаар дээрзинге чигзиниг чок.

В. ОКОРОКОВ.

Ак-Довурак суур.

АЖЫЛЫНГА МАСТЕР

Шагаан-Арыгның мал согар черинде 50 ажыг кижи бар, оларның аразында үлегерлиг ажылдап турарлар хөй.

Коллективтиң шолбаннарының бирээзи Шиаров Кызыл-оолдуң ак-сеткилдиг күш-ажылын онзалап демдеглээри өөрүнчүг. Хүн бүрү 15 шээр мал, 5 бода мал дегерер планныг тургаш, бода мал келген үеде Ш. Кызыл-оол хүнде 15 башты, а шээр малче шилчээн үеде 80 баш чедир дегериптер. Чаңгыс боданы безин союп алыры ындыг-ла белен эвес болгай.

Шиаров Кызыл-оол онаашкан ажылынга мастер болбушаан, бодунуң ол талазы-биле мергежилин эш-өөрүнге дамчыдып, оларны үргүлчү өөредип турар. Оон ак-сеткилдиг күш-ажылын коллектив үнелеп, ону мактап, шанналга киирип турар.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Кысказы-биле

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика эргелелиниң дыннадыын ёзугаар алырга:

Цемент үлетпүрүнүң ажылдакчылары цемент бүдүреринiң чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Улус ажыл-агыйы чыл планындан ажыр 700 муң тонна цементини алыр. Эрткен чылдыы-биле деңизерге цемент бүдүрүүшкүнү үш чартык миллион тонна ажыг көвүдээр.

Чиик үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары улустуң хереглел бараанналарының талазы-биле совет кижилериң өзүп турар негелделерин эң долу хандырар дээш демисешпишаан, продукцияның бүгү хевирлериниң талазы-биле чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Хөвең-саазын, дүк, лён болгаш торгу пөстерни бүдүреринiң, а ол ышнаш хем идиктер бүдүреринiң планы декабрь 27-де, иштики болгаш даштыкы хеп трикотажтың—декабрь 23-те күүсеттинген.

Химия үлетпүрүнүң ажылдакчылары бо чылын химиктиг волокноларны бүдүрерин 12 хуу, ооң иштинде синтетиктиг волокноларны бүдүрерин 12 хуу көвүдеткен. Синтетиктиг волокноларны бүдүреринiң чыл планын декабрь 26-да күүсеткен.

Нагаалардан одуруглар

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң төвүнде столоваяның чеминин шынары багай. Эттиг суп дээш бөөр чеминде эт мырыңай хензиг, үүгле чыт киирип каан болурга, ону чемненикчилер үргүлчү-ле чугаалашкан турар. Чамдыкта суп биле шини хөлүп каан болгулаар таварылга хаая эвес. Сооң берген чемнер-биле улус чемгерери мырыңай чаңчыл болган.

Столоваяга кирген сүттү чонга сатканы шоолуг көзүлбезин чон база-ла чиктигиниң турар. Ону мен бодум база-ла үргүлчү эскерип турар мен. Столоваяга кирген сүт та кайнаар барып турар чүве?

Бо столоваяның дугайында чонуң хомудалын рабкооп баштаар чери хайгаарап көөр хүлээлгелиг эвес чүве бе деп айтырыгны салыры черле чөптүг боор.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

* * *

Өвүр районнуң Хандагайты суурда ниитиниң чүнар бажыны доктаамал ажылдавайн турар. Коммунал ажыл-агый чери ол чүнар бажынны үргүлчү ажылдадыр дугайында чогуур кичээнгей салбайн турар деп чугаалап болур.

Чүнар бажыныың орта ажылдавайн турарының бир чылдагааны — ооң ажылдакчыларының үргүлчү солчуп халажырында. Аная чыл дургузунда үш-дөрт чедир кижи солчуп келген. Ооң ажылдакчылары Хевек болгаш Дүмен-Назын ам чүнар бажыныы чогуур үезинде изитпейн, боттарының хуу ажылынче кол кичээнгей салып турарлар.

Коммунал ажыл-агый черинiң эргелекчизи эш Конгар чүнар бажынны доктаамал ажылдадып, чоннуң негелдезин хандырар хүлээлгелиг.

С. УСПУНДАЙ.

* * *

Таңды районнуң Кызыл-Арыг суурунда ийи школаның башкылары, эмнелге ажылдакчылары, тудугжулар болгаш өске-даа чон чурттап турар. Ол чоннуң культура-амыдырал хандырылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турар. Суурда радио болгаш электри чок. Школа-интернаттың электростанциязы үүгле тускай ажылдаар үелиг. Суурнуң клубунга үүгле 40 кижи сыңар. Хлебти Балгазын суурдан үзүктелиишкинниг келдирип турар, чамдыкта мырыңай келбейн баар.

Кызыл-Арыг суурнуң чурттакчыларының культура-амыдырал хандырылгазынче кичээнгейни салырын ажылчы чоннар негеп турар.

О. ХАЛБЫШ-ООЛ.

* * *

Тес-Хем районнуң Эрзин көдээ Советинге хамаажып турар «Чаа орук» колхозта улусчу дружинаның болгаш эш-хуузунуң судунуң ажылы чонга көскү эвес. «Комсомолчу прожекторнуң» колхозта бар-чогу безин билдинмес.

Оларның кылыр ажылы чок кылдыр, бүгү байдал таарымчалыг болуп берген бе дээрге, черек кырында ыңдыг эвес. Клуб болгаш эмнелге пунктузунуң чанында дүжүртүүнген одаар ыышты, колхозтуң хойларын оор алыр чоруктар бар.

Бо хөй-ниити организацияларын көдээ Совет, партия, комсомол организациялары тодаргай удуртур хүлээлгелиг.

И. БАДАРЧЫ.

Чамдык экижилге көстү берген

Барыын-Хемчик районнуң Тээли сельпозу моон мурнунда бараанналарны чоннуң хереглелин барымдаалап сөөртүп алырының, чөп ажаан кадагалаарының чурумун каржызы-биле хажыдып, бараан саарылгазының планын күүсетпейн турган. Чонга хереглеттинмес 200 муң рубльдиг бараанналары ооң складтарынга мөөңнешкен турган.

Сельпонуң баштаар чери кадрларны шилип алыр, оларны кижизидер ажылды сулараткан турганындан ооң шугумунга хөй түннүт өресамчыгдалдар үргүлчүлеп келген. Дыка хөй түннүг бараанналарның үчөт, отчёду шуут будулган, организацияның алыр болгаш бөөр өрелери бажын ашкан турган.

Бо бүгү четпестерниң болдунганының чылдагааны чүдел? Ооң чылдагааны хамыктың мурнунда ол сельпонуң даргазы турган Чамбый-ооллуң, улуг бухгалтерлер Донгак, Кукс, белеткел конторазының директору Чамыян оларның харыысалга чок байдал-биле ажылдап турганында база ревизия комиссиязының даргазы Ойдуптуң контролюнуң четпезинде болган.

Респотребсоюзтуң баштаар чери ол сельпога бараанналарны, акша-хөренгини берип, ону кадрлар-биле хандырып база ооң ажылынга доктаамал дузалажып турган. Ындыг болза-даа үстүнде ады үнген удуртукчулар ол дузаламчыны четпес ажылгап, боттарының четпестерин чайладыры-ла орадашпаннар.

Адактың сөөлүнде баштаар чер бо чылдың июнь айда ол организацияның ажылын бодунуң ажылдакчыларының күжү-биле хынап көргеш, ооң даргазын, улуг бухгалтерин, белеткел конторазының директорун, столовая эргелекчизин база арагалаар чоруккa хандыкшаан болгаш самчыгдал кылган өске-даа кижилерни ажылдан үндүргүлээн. Сельпонуң даргазынга болгаш улуг бухгалтеринге эштер Шойлаа биле Бюрбюнү томуйлагылаан, олар тургустунган берге байдалды эдери-биле чүткүлүг ажылдап эгелээннер.

Ооң бөөр ам алды хире-ле ай эрткен. Бо аразында безин сельпонуң ажылында чамдык экижилге көстү берген. 200 муң рубльдиг хереглеттинмес бараанналарының өлүп кезии сайгартынган, дыка хөй организациялардан болгаш кижилерден алыр өрелер тодаргайлаттынган, 140 муң рубльдиг өрелерин негеп алган, 90 муң рубльдиг бөөр өрелерин төлеп берген.

Кооперативтиг хөренгизин самчыгдап, төтчеглээр чоруктар-биле демиселди күштелдирген, инвентаризацияны болгаш ревизияны чогуур үезинде бедик деннелге чөрүдүп, магазиннерге кирген акшаны, бараан курлавырларын дужаап, хүлээдир ажылдарга шыгыы контрольду тургускулаан. Күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээрлер-биле демиселди күштелдирген. Чижээ, сельпонуң баштаар чери чоокта чаа бухгалтер Доржуну болгаш көдээ магазин эргелекчизи Шылгар-ооллуң ажыл шагында арагалааны дээш ажылдан үндүргүлээн.

Ол бүгү хемчеглер сельпонуң ажылынга эки салдарны чедирип турар. Бир эвес чылдың баштайгы чартыында ооң шугумунга өресамчыгдал түүү 30 муң рубльден ашкан турган болза, сөөлгү беш айларда хөй түннүг самчыгдалдың чаңгыс-даа таварылгазы болбаан. Чылдың баштайгы чартыында болдунган самчыгдал, дудагдалдардан үүгле 3 муң рубльди төлеттирген турган болза, сөөлгү беш айларда 8 муң ажыг рубльди төлеттирип алган.

Кооперацияга чаа кежигүннер кирип алырының болгаш хуучулар дадывырын хавырарының чыл планын сельпо ийи ай бурунгаар күүсеткен, ол бодунун столоваязының капитал септелгезин кылган, ооң ажылын элээн экижиткен. Бараанналарны чоннуң хереглелин өзугаар хүлээп алыр чуруму барымдаалап турар, чонну садыг талазы-биле хандырарының культуразын элээн бедиткен, бараан саарылгазының планын күүседип турар апарган.

Сельпонуң шугумунга үр үе иштинде ажылдап келген Сат Чигжит, Байдос дээш өске-даа дуржулгалыг эштер-биле чергелештир кооперативтиң янзы-бүрү техникумнарында өөренген дыка хөй комсомолчулар болгаш аныяктар онаашкан ажылдарын ак-сеткилдиг чорудуп турарлар. Столоваяның поварының дузалакчызы В. Саая, кухня ажылдакчызы К. Салчак, склад эргелекчизи С. Салчак, плановик О. Ооржак, бухгалтерлер М. Маадыр-оол, Р. Кандан, товаровед Т. Очур-оол ышкаш өске-даа аныяк тускай эртемниглер ажылга боттарының эки үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Сельпо ам бодунуң садыг ажылын элээн экижиткен болгаш саң-хөө талазы-биле быжыга берген. Ынчангаш кайы-даа организацияның ажылының чедиишкиннiг болуру ыыда ажылдап турар кадрлардан кол хамаржыр дээрзиниң шынныын ол чорук база катап бадыткаан.

Тээли сельпозунуң удуртукчулары үстүнде чамдык чедиишкиннеринге оожургап болбас деп бистер ынчаар санап турар бис, үүге дизе ол дээрге ажылдың чүгле эгези-дир. Болдунган турган өре-самчыгдалдарны, дудагдалдарны, алыр өрелерин төлеттирер болгаш өске-даа улуг четпестерни чайладыр талазы-биле сельпонуң аппарады ам-даа улуг ажылдарны чорудар хүлээлгелиг.

Ол аныяк коллектив партия, совет, суд-истелге органнарының болгаш бүгү кооператив активинiң дузазынга даянмышаан, бодунуң шугумунда бар четпестерни туюлунга чедир узуткап, бистиң республиканың мурнакчы кооперативтеринiң хүрээлелинге эң чоокку чылдарда кирер дээрзинге шуут бүзүреп болур.

А. СИДОРКИН,
республиканың баштаар черинiң даргазының оралакчызы.

«Элегес» совхозтуң хойжузу Авандыва Кыргыс Таңды районда бодунуң эки ажылы-биле алдаржаан. Ол болза чаш хураганнарны бүрүн камгалап алырының планын чылдың бүрүн күүседип келген. Бо чылын 100 хойдан-на 105 хураганны ол алган болгаш хой бүрүзүнден 3,5 кг дүктү кыргаан.

ЧУРУКТА: Авандыва Кыргыс.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Дөң-Терек хомудап тур

Дөң-Терек суур мурнундагы Бай-Тайга районнуң улам-на өзүп, чарашчыл орар колхозчу суурларының бирээзи-болуп келген.

1961 чылда Дөң-Терек—колхозчу суурдан харын мырыңай күрүне ажыл-агый черинiң сууру болуп, «Тээли» совхозтуң эргезинче шилчээн. Бо дээрге көдээниң амыдыралында база бир чаа бедик деңшилгедир. Ол чаартылгадан арат чон уламна хөй, әлбек, эки үүлдерни, амыдыралдың улам-на улуг чаагайжыдылгазын күзеп турган. Ол шынаппа шак ындыг болур ужурлуг. Ындыг болза-даа дөң-терекчилериң ол улуг идегели боттанмайн барган.

Совхозтуң удуртукчулары кандыгдаа үндезин чок черге Дөң-Терек суурнуң бажыңнарын ол-бо суурларже, ол-бо фермаларже көжүрүп турза-турза суурнуң овур-хевири оскундуруп, дорайтап баткан. Ам артыш калган каш борбак бажыңнарже совхозтуң удуртукчулары ам-даа «халдаашкыннарны» кылырын бодап турарлар.

Сес чылдың школазын узуткааш, эге школа кылып каан, самандан кылган интернаттың бажынын хаггаш, оода бүдүн турбазын бо дээн чүве ышкаш, ооң хамык сонга-рамаларын уу-сый шапкылааш, ушта тыртыкылап, үрегден каапкан. Ол ышкаш көдээ клубту, чүнар бажыңны тоймаглап, дериг-херекселдерин өскээр алгаш барган болгаш оларны ажыглалдан шуут үндүрген, электростанциязын хаггаш. Бо-ла бүгүнү бодап, көрүп турарга, «кижи кылган чүвеге инек өштүг» деп тыва улустуң үлегер чугаазынга харын-даа демейлежир. Ол-ла бүгү кылыглыг, белен үүлдерни үреп, көжүргеш, олардан кандыг-бир чаа азы кижиге ажыктыг кылып бүдүрүп алганы база чок.

Ооң-даа ынай кара кайгамчык кылышкыннарны чугаалаар болза, мырыңай тоолчуррүү дедер: медпункт турган бажыңны буза тыртып алгаш, Эзер-Хавак фермазында мал кажаазы кылып, көдээ библиотеканың бажыңын—куш фермазында куш кажаазы кылып каан. Совхозка мал болгаш куш кажаалары база хереклe харын. Ынчаарга оларны иштики өске курлавырлар-биле кылып алыр херек, а бүдүглүг үүлдер үрегдеп, бир черни когарадып турган, чүве кылып алыры берге байдалдан уштунуп үнүп алырының аргазы эвестир.

«Тээли» совхозтуң, Тээли көдээ Советтиң удуртукчулары бо бүгүнү «реформалаанының» соонда чүү болуп турарыл?

Кезик-чамдык артып калган Дөң-Теректе совхозтуң ам чурттап, ажылдап турар ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары, ында көдээ интеллигенция, оларның өг-бүлезиниң кежигүннери барык-ла шупту 400 ажыг кижи медпункт болгаш культурлуг хандырылга черлери чок арткан, оларның бо чылын 8—9 класстарга өөренир ооллар, кыстары эллээн каш кижи школада хаара туттунмаан, радио дыннавас, ай-айы-биле кино көрбес, солун, сеткүүлду хаая алыр, политиктиг илеткелдер болгаш лекция, беседалар дыннавас, чараш болгаш эки шынарлыг бараанларга-даа таварышпас, бажыңнарда ыштыг, чыттыг керосин лампаларлыг (чамдыкта ол безин үстүп каар) — шак мындыг чөгенчиг байдал тургустуна берген.

Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазалдыг кижи дугайында, ажылчы чоннуң материал-культурлуг деңнелин улам бедидер дугайында сагыш салыышкынын — ажыл-чорудулганың дээди хоойлузу кылдыр санап, ону чайгылыш чок боттандырып турда, ийи-чаңгыс кижилериң ону хажыдып турары хомуданчыг.

Дөң-Терекке кижи эмчизиниң ажылдакчызын берип, эмнелге пунктузун ажыдып бөөр дугайында айтырыгны арат чон кымның, кайы организацияларның мурнунга тургуспаан дээр! Чоннуң ол чөптүг негелдезин район организацилларындан эгелээш, республиканың Кадык камгалал министерствозунга чедир тооп херексевейн, чызыш келзе-келзе айлар, чылдар-даа эртип, ол айтырыгның болур болбазының хуу-салымы амыдыгаа чедир-ле билдинмейн турар. А Тээлиниң участок эмнелгезиниң эргелекчизи эш Чанзаң ол негелдени сагыш човангыр, оперативтиг шиитпирлээриниң улуу, харын Дөң-Терекке эмнелге пунктузунуң турарын ооң бодунга база бир артык аар үүрге кылдыр көрүп, ону улам-на сонгаарладып, ол чөптүг негелдени эки талазынче шиитпирлээр хөөнү-даа чок болуп турар.

Дөң-Терек суурже кичээнгейни шак мынчаар кудуладырының кандыг-даа үндезин барымдаазы турбас ужурлуг. Үүге дээрге ол суур совхоз бүдүрүлгезиниң база бир чугула черлериниң бирээзи: ында мал фермалары-даа, тараа, сиген шөлдери-даа, буга-суттаттың четкилери дээш черле үүү чок дээр.

М. МААДЫ.

Үлегер-чижектиң ролю

Уругларның кижизидилгезинге үлегер-чижектиң ролю улуг. Ада-иениң ажыл-херээ, чедиишкиннери, частырыглары уругларга дыка дээштиг. Ада-иелериң чедиишкининге, эки ажыл-ижинге олар дыка чоргаарланырлар. Ада-иези ышкаш, олар күш-ажылга ынак, мурнакчы болуксаарлар. Ботту канчаар ап чоруурул, чүү кылза чонга ажыктыгыл деп айтырыглар уругларга бо-ла таваржып келир. Ол айтырыгга харыыны олар бир-ле дугаарында ада-иениң болгаш чоок кижилериниң ажыл-хөрээнден, үлегер-чижээнден тып алырлар. Ынчангаш ада-иениң ажыл-херээ, чуртталгазы уругларга дыка хамаарылгалыг. Уругларны эки үлегер-чижекке кижизидери эң-не чугула айтырыг.

Чамдык ада-иелер уругларны кижизидерде ыяавыла тускай беседалажыышкын азы оларны кончуурга эки деп бодап турарлар. Ол черле шын эвес. Кижизидилге ажылы хүн, шак, минута бүрүзүнде чоруттунар ужурлуг. Ону чорударда тускай беседа база ооң-даа өске суртаалдар кылыры албан эвес, ынчалза-даа эки азы багай деп чүвени ылгап билириңге өөредири чугула.

Уругларның кижизидилгезинге үлегер-чижектиң салдары улуг. Бичиилер аажок хайгаараачал болгаш эскеричелдер. Улуг улустуң аажы-чаңын, ажыл-херээн, идик-хевин, арыг-шеверин база чамдык төлеп чок үүлгедиглерин кончуг эки эскерип көөрлер. Багай чаңчылдар уругларның кижизидилгезинге хора чедире бээр. Ынчангаш ада-иелер мону билген турар ужурлуг.

Чамдык ада-иелер уруглары дыңнап турда янзы-бүрү багай үүлдерни чугаалажып турар. Оларның бичии улус чүү билирил, чүү эскерерил деп бодалдары шын эвес. Бо чорук уругларның кижизидилгезинге дыка шаптыктыг.

Борта бодумнуң көрген чижээмни көргүзейн. «Володя бажың ажылынга дузалашпас, харын-даа ол херээжен улустуң ажылы-дыр дээш бажың ажылы кылбас-тыр» деп, Володяның адазы оглунуң башкызынга хомудап чугаалаан.

Шак мындыг бодалды оол кайын тып алганыл?

Бо херектиң шыныы тодарадыры-биле оолдуң өөнге чеде бергеш, авазы-биле чугаалаштым.

— Володяның адазы бажың ажылы кылбас, өг ажылы херээжен улустуу-дур деп дужаап олурар кижи-ле болгай—деп, оолдуң авазы эпчоксунуп чугаалады.

Моон алгаш көөрге, оолдуң бо бодалдары адазындан алдынган-дыр. Шак мындыг эргиниң чыдып калган чаңчылдарындан уругларны камгалаар херек. Мындыг чижектер ийи-чаңгыс кижилерде бар боор турары дыка-ла хомуданчыг. Кижизидилге—нарын база берге ажыл. Коммунизм үезинде ажылдап, чурттаар кижилерни кижизидери Коммунистиг партияның болгаш чоннуң бир кол сорулгаларының бирээзи. Бо сорулганы чедиишкининг күүседиринге ада-иениң ролю улуг дээрзи чугаажок.

К. МАСПЫК-ООЛ,
Суш школазының башкызы.

Күрүненің аңныыр фондузун чөп ажыглаар

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдези бойдус байлактарын шын ажыглаары-биле холбашкан. Черлик дириг амытаннарның дугайында сагыш салбайн, оларның баш санының үчёдун кылбайн, оларга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн ажыглаар болза, олар эвээжеш, харын-даа шуут узуткаттының болур дээрзи билдиңгир. Чыл бүрү күрүне аңныыр ажылындан улуг орулгаларны: өлүктү, алгы-кешти болгаш эки шынарлыг эштти, кадык камгалалыга үнелиг эм үүлдерниң материалдарын ап турар. Үүгле чаңгыс бо чылдың аңныыр сезонунда безин 700 муң ажыг рубльдиң аң-өлүк продуктуларын республикага белеткээри көрдүнген.

Совет эрге-чагырганың чылдарында күрүненің аңныыр фондузун чөп ажыглап турар апарган. Аңчылар ажыктыг аң-меңни өстүрер, көвүдедир дугайында сагыш салып турар. Ындыг болза-даа чамдык кижилерниң медерелинде эргиниң артыышкыннары хевээр артканы, «черлик дириг амытаннар кымга-даа хамаарышпас, ону кым-даа өстүрүп кагбаан, оларны кижи боду тураланыбиле өлүрүп, ажыглап болур» дээр янзылыг шын эвес бодалдарның амдаа бар болуп турары харааданчыг.

Чамдык чижектерни ап көрээлинер. Үүгле 1963 чылдың дургузунда безин бистиң республиканың девискээринге аңныыр чурумунуң 100 ажыг хажыдыкчыларын илереткен. Ол төтчеглекчилер хөй-хөй аңнарны хоойлуга чөрүштүр узуткан чок кылганнар. «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыннары Ондар Сүге болгаш Ооржак Док 1963 чылдың чайынында 4 буурну, 2 сыынны лицензия чокка өлүргүлээш, бир геология экспедициязынга эъдин садыпкан. «Бистер экспедиция черинге аңнап бээри-биле ажылдап кирген бис, ынчангаш аңнап турдувус, бисте буруу чок» деп, олар боттарын агартынып турарлар. Дуюглуг аңнарны үүгле лицензия алган, аңныыр билеттиг кижилер аңнап болурун аңныыр дүрүмүнде айыткан турбуже, олар доктааттынган корумчурумну херекке албааннар-дыр. Кызыл хоорайда чурттап, кайда-даа доктаамал ажылдавайн турар Сергей Григорьевич Дугужеков дээрзи самолётка олурупкаш, Тожу районнуң девискээринге чеде бергеш, октябрь айда бир сыынны бодунуң кара-туразыбиле боолап өлүргеш, ийи доскаарга дузааш, салчыгашка салып алгаш, бажыңына эккеп үүжелеп алган турганы илерээн. Шак ындыг фактыларны хөй-биле көргүзүп болур. Ындыг болза-даа төтчеклекчилерниң хөй кезин ам-даа сойгалап илеретинмейн турар деп чугаалаза чазыг чок. Төтчеглекчилер-биле демиселге аңчыларның хөй-ниитизи улуг дузаны чедирер ужурлуг. Ынчалзажок ол дузаның ам-даа эки илеревейн турары харааданчыг.

Республиканың девискээринде ыяш ажыл-агыйының болгаш ыяш камгалалының эргелелинiң начальниги эш Воронковтуң удуртканы бойдус камгалалының ниитилели тургустунган. «Бойдус камгалакчызы» деп хөрек демдектерин эдилээн ол ниитилелдиң кежигүннериниң саны дыка хөй. Ынчалзажок ниитилелдиң ажылы амга чедир-ле көшкак болуп турар. 1963 чылдың дургузунда ол ниитилелдиң кежигүннери аңныыр чурумун хажыткан чаңгыс-даа кижини илеретпээнин айтырга-ла четчир.

Дыка хөй аңныыр шөлдерин республиканың аңныыр ниитилелинге быжыглавышаан, ол черлерниң камгалалын хандырары-биле күрүненің егерь албаның чазактың доктаалын өзугаар аңда шилчидип берген. Ындыг болза-даа аңчылар ниитилели (охотоведи эш Никифоров) районнарда болгаш аңныыр участоктарында егерьлерни өскээр ажыглап, оларны хайгаарал ажылынче угландырбайн турар. Ооң түүнелинде бүдүн чылдың дургузунда аңчылар ниитилелиниң ажылдакчылары чаңгыс-даа төтчеглекчини илеретпээн. Аңчыларның болгаш чурттакчы чоннуң өртүзүнга бойдус камгалалының дугайында кижизидилге ажылдарын чорудары төтчеглекчилер-биле демиселдиг кол хевири болур турбуже, болдунуң хүрээлелинде 6000 хире аңчыларны каттыштырган аңчылар ниитилели ол ажылды ам-даа холга албайн турар. Күрүненің аңныыр фондузун камгалаары дээрге аңныыртывыш ажыл-агый эргелелинiң хөрээ-дир деп, ол ниитилелдиң ажылдакчылары ынчаар шын эвес бодап турарлар.

Күрүненің аңныыр фондузун камгалаарын аңныыр-тывыш ажыл-агыйының эргелелинге, аңчылар ниитилелинге, хөй-ниитинiң аңныыр инспекциязынга, ыяш ажыл-агыйының болгаш ыяш камгалалының эргелелинге, милицияга болгаш чер-чер Советтеринге хүлээндирген. Район болгаш көдээ Советтериң күүсекчи комитеттери, хөй-ниити испекциязының комитеттери, хөй-ниити инспекциязының, райохотоводтрнин, охотхниктериң болгаш егерьлериң ажылын удуртпайн, оларның ажылынга контрольду чогуур негелдезинге чедир тургуспайн турар. Бо чоруктың түннелинде республикада аңныыр фондузунуң камгалалы ам-даа куду деннелде хевээр артпышаан турар.

Партия болгаш чазак бойдусту, ылаңгыя черлик дириг амытаннарны камгалаарынга сөөлгү уеде улуг кичээнгейни салып келген. ССРЭ-нин Дээди Советинге хүлээп алдынган сөөлгү Кезеңче хоойлузунга аңныыр чурумун ийи удаа хажытканы азы аңныыр ажылынга улуг когаралды чедиргени дээш кезеңче харыысалгазын улгаттырган болгай. Төтчеглекчи чорукту кылырынга ажыглаан чепсектерни болгаш хоойлуга чөрүштүр аңнап турган, тыпкан олчаны күрүнеге хавырарын, ында база-ла айтып турар.

1963 чылдың октябрь 14-те РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиуму «Бооларны эдилээриниң болгаш ажыглаарының чурумнарын хажыдар чорук-биле демиселди күштелдирер дугайында» база «Аңныыр чурумун үрээни дээш харыысалганы күштелдирер дугайында» Чарлыктарны хүлээп алган. Ол Чарлыктарны амыдырала боттандырары-биле чер-чер Советтери, милиция органнары тодаргай ажылдарны чорудар ужурлуг.

Аңныыр ажыл-агыйынга төтчеглекчилериң чедирип турар когаралдары улуг. Олар колдуунда кандыг-бир albaн черлериңе ажылдаан кижилер болуп кирип алган, ол черлериңе удуртукчуларының контроль чогун ажыглаан, хуузунда ажыын харан, маңгысталчак амыдыралын үргүлчүлеп турарлар. Бүгү чылдың дургузунда, ылаңгыя чайгы уеде Тожу районнуң база Бии-Хемниң Хүт болгаш Севи деп черлериниң девискээринге төтчеглекчилер кара-туразында аажылап турарлар. Олар балык сыыртыштаан, тооруктаан азы каттаан, дыштанган кижилер боон, хүндус шынап-ла сыыртыштар туткулап алгаш, суг кыдыынга чөрүп, а карацгы дүн дүжери билек-ле четкилерин салып, балыктарны доскаардоскаары-биле дузал эгелээрлер. Олар изиг чайын безин дуюглуг улуг аңнарны өлүргүлээш, эъдин хеңмеден азы дузал алгаш, Улуг-Хемни куду салдадып эккеп турарлар. Ында чер-чер Советтериниң болгаш милиция ажылдакчыларының ол чорукту эскербейн турары харааданчыг. Төтчеглекчилерни базым бүрүзүнде илередип сойгалаарынче, оларга чогуур харыысалганы көргүзеринче хөй-ниитини көдүрүп үндүрер болгаш хөй-ниитиниң аңныыр инспекторларының ажылынга дузалажып, оларның ажылын тодаргай удуртур херек.

Күрүненің аңныыр фондузунуң камгалалын күштелдирери — бүгү улустуң хөрөө. Бо ажылга чер-черниң партия, совет органнары улуг кичээнгейни салыр херек.

Б. ТАГБА,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңныыр ажыл-агый эргелелиниң начальниги.

Ажыктыг мал

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» көдээ ажыл-агый артели тева мал ажылынче кичээнгей салып, ооң баш санын чыл бүрүде өстүрүп турар. Колхоз теведериниң баш санын үүгле өстүрүп турар эвес, харын оларны тергелээр, шанактаар ажылга доктаамал ажыглап, олардан хөй дүктү база кыргып ап келген.

Колхозта теведериниң баш саны 45 четкен. Бо чылын тева бүрүзүнден ортумаа-биле 5 кг дүк кыргыттынган болгаш 1080 рубльдиг орулгазы алдынган. Кадарчы Тандар Дүлей-оол колхозтуң теведерин чеди чыл дургузунда ак-сеткилдиг кадарын, ооң чаш төлүн чылдың-на менди камгалап ап турар.

С. ДОНЗУМ.

Кым буруулугул?

Хоорайның шагдаа килдизинiн начальнигинiң өрээли. Начальник эш С. Колесников бистерге херектiн кол утказын тайылбырлаан:

— Олар шупту 13 кижи, колдуунда-ла 15—16 хар иштинде. А үүлгедип турган херектери дээрге ең-не айыылдыг болгаш хоралыг: оор-сууктан эгелээш, харын-даа үптеп-дээрбедээшкинге-даа чедип турган. Ынчангаш боларның бо хөрөөн ылап көрүп, чогум кол чылдагааны чүдел деп чүвени тодарадыр сорулга-биле тускай комиссияны тургускан. Чогум херектiн эгези чүүден эгелээн деп чүвени ылап хынап, анализтеп көрээлинер, эштер—дээш, сандайда олурган ооллуң талазынче көрүнгеш, арай ширiин үн-биле айтырды:

— Фамилиян кымыл?

— Коновалов.

— Адын?

— Братислав.

— Мындыг-дыр. Сен ажыы-биле бүгү шынны чугаала. Сээн мурнунда байысаакчылар эвес, а хоорайның хөй-ниити организацияларының төлээлери-дир.

Демгизи кезек ыыт чок олуруп, будуулдура аарак өчүп ора:— Ындыг-дыр, дөмей-ле херекте онаашкан кижи-дир мен, бүгү шынны чугаалаайн—дидир.

Ол, Красноярскiниң профессионал-техниктиг училищезинден практика эрттирери-биле Кызылга чедип келгенiнiң дугайын, оларны «Тыва тудуг» трезинiн бажыңының ийиги каъдынга хондурганын болгаш канчаар ажылдап эгелээнiнiң дугайын чугаалааш, аар улуг тыныып, уламчылады:—Бир ай эрткенде, аванс — шалыныыс алыр дээш, конторага чедип келдивис. Мээн адым дужунда 62 көпеек бижип каан чыдыр. Бо кандаай эвээш чоор деп, сонуургап айтырарымга, кассир дүш-даа чок: «Мен канчаш билир мен, чалгаа ажылдаанның түннели-ле ыйнаан» дидир. А бистiң бригадиривис Геннадий Трушин үүгле 96 көпеек ажылдап алган болду. Ол дээрге, бистерниң эннe тергiнiн дээн тудугжувус, кежээлернiн кежээзи-ле кижи болгай. Ам канчаарыл? Ол аразында бистiн удуртукчувус Анатолий Иванович Анисков өөм ишти аараан дээш, Красноярскиже хапкан. «Шак мындыг байдалга дүштүвүс, акша-төгерик чок ат болдувус» деп, эш Рыжкевичиге («Сибирьсантехмонтажтың» начальниги) четтивис. Ол бистер-биле чугаалажыр безин хөөнү чок болду. Ооң соонда өскээр будулуп эгеледи вис. Баштай ниити чурталга черинде бистiн бригададан аңгы ажылдап турар тудугжуларның кладовкаларында, сонгалар караанда шыгжагылаан аъш-чемни оорлап эгеледи вис. А ооң... Ооң ынай чугаалап шыдавас мен...

Ставченко Александр. Ооң хары чаа-ла 16 четкен. Бөлүк оорлаашкын кылып, кежээлерде хамаатылар үптеп турганнарның база бир удуртукчузу. Ол база-ла бүдүн айның дургузунда каш-ла көпеек ажылдап алган болду.

Трушин Геннадий — оларның эллээдизи-ле ол.

— Меңээ бүзүренер, шуптузуп шыны-биле чугаалаайн — дээш, ол уламчылады:

— Бир ай ажылдааш, каш-ла көпеектер алгылааш, эш Рыжкевичиден-даа, чаа келген мастеривистендаа дуза, деткимче ап чадааш, училищенiң директору Сапрыкинге чаага бижидивис. Харыы-даа чок. Ийи дугаарында база дагын бижидивис—база сураг. Ооллардың аъш-чем оорлап эккеп турганын билгеш, хай дээримге, меңээ шуут чагыртпас болган. Сөөлүнде бодум база оларга каттыжа бердим...

Кижи бүрүзү-беле чугаалажыл, хамык үүлдүн эге дөзүн коптарып кээривиске, бо ооллардың үүлгедигже базымнары аная бир таварылга эвес болду, үүл дээрге, бир-ле дугаарында, Красноярск хоорайның профтехучилищезинiн дирекциязы практика эрттирери-биле Кызылче чоруткан сургуулдарынга кандыг-даа хайгаарадды тургуспаан. Ооң туржук мастер А. И. Анисков ооллардны шуут каггаш, Красноярскиже дезипкен. А ооң орнунга келген мастер Масленников оларның ажылга үнмейн, аъш-чем оорлап, ооң-биле амыдыраң, улус үптеп турганын билип тура-ла, ол дугайында кандыгдаа хемчег албаан. Ооң туржук, ол бодунуң өөреникчилериниң бо бужар үүлгедиглерин барык бир ай ажыр чажырып келген. Ооллар бүдүн ай ажылдааш, кижи бүрүзү-ле каш-ла көпеектер ажылдап алган дээрзи Масленников, Анисков оларга база-ла билдингир турган.

А кажан бо херекти истелге черинiн ажылдакчылары улуг күженишкин-биле илередип тыпканының соонда, эштер Анисков, Масленников олар үүнү-даа билбээн, көрбээн, дыннаваан кижилер болурун оралдашкан. Херек кырында ооллардың кылган ажылын кым-даа демдеглеввээн болгаш нарядтарны хагбайн келгени тода илерээн.

Бо ооллар кезеңче хоойлузун өзугаар шиитке онзажыр. А мындыг айыылдыг үүлгедиглерни баш удур болдурбайн баарының аргазы база турган. Бир эвес үстүнде ады үнген удуртукчулар практикалап келген сургуулдарынга өзулуг таарымчалыг байдалды тургузуп, оларның ортузунга политкижизидилгелиг ажылды чоруткан болза, херек сыр өске турар йижик. А бир айда хамаан чок, бир неделяда безин олар 64 азы 96 көпеек-биле чурттап шыдаар бе? Бо дугайын эштер Рыжкевич, Сапрыкин болгаш өскелердаа үүге бодавааныл? Айыылче базымның эгези харын-на моон эгелээн-дир. Бо эштер кезеңче хоойлузун өзугаар буруудавас-даа болза, аныяк кижилерниң амыдырал-чурталгазын, кижизидилгезин херекке албааны дээш, хөй-ниитиниң киленинге таваржыры чугаажок.

Д. БААЗАН,
ВЛКСМ хооркомунуң секретары.

Польшада совет төлээлер

ВАРШАВА. (СЭТА). «Найырал» деп, нефть дамчыдылгазының польша участогун ажыглалга дужаарыбиле холбаштыр, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы М. А. Лесечкога баштаткан совет чазак төлээлери ында чеде берген.

Допчу медээлер

☆ ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле тудар деп турар нефть ажылдап кылыр заводтуң техниктиг төлевилелин бадылаар дугайында дугуржулгага ат салыышкыны Эфиопияның найысылалынга болган. Завод чылда 500 муң тонна чиг нефтини ажылдап кылыр күүлүг болур.

☆ «Леонардо да Винчи» деп судну Совет Эвилелиниң төлээлекчилеринге байырлал-биле дамчыдып бериишкини Генуяга болган. Ол судно болза «Ансальдо» деп сураглыг фирманың тудуп турар 6 далай танкерлериниң баштайгызы-дыр.

☆ Рождество болгаш чаа чыл байырлалдарының үезинде ГДР-ге баарының эрттирилгелерин барыын-берлин чурттакчыларга бээр дугайында ГДР-ниң чазаа биле Барыын Берлиниң сенадының аразында чедип алдынган дугуржулгага удур Боннуң халдаашкынын «Шпандауэр фольксблат» деп барыын-берлин солун шыңгыы буруу шаап, удурланып турар. Ол дугуржулганы «бурунгаар баштайгы базым» кылдыр солун айтып турар.

☆ Ийи муң туристер—румын хамаатылар чаа чылды социалистиг өске-даа чурттарга уткуур деп турар. ССРЭ-ге олар Москвага, Киевке болгаш Одессага келир деп турарлар.

☆ «Мапубакай» деп барыын үзелдиг организацияның 37 дээрбечилери харылзаа ажылдакчыларының бүгүлапон профэвилелиниң албан кылыр ажыңынче халдаан болгаш «улус чонга когарал чедирип турар» дээр чүве-биле почта албан-хаакчыларының ажыл соксадыышкынын соксадырын профэвилелиниң удуртулгазындан негеп турганнар. Япон почтачылар ол калчаалыг негелделерни хандырарындан шуут ойталаан.

☆ Замбоанда хоорайның (Филиппины) чоогунга автобуска болган өрттүң түңнелинде үжен хире пассажирлер өртенген, оларның хөй нуруузу херээженнер болгаш уруглар болуп турар. Өртенген хөй-хөй кижилерни госпитальче чоруткан.

☆ Сентябрь 15-тен декабрь 25-ке чедир үениң дургузунда барыын-герман бундесвериң 57 шериг албанныглары Герман Демократтыг Республикада шуут чедип келген.

☆ «Ас-Саура» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, Иракты соңгу талазынга турган сирий шериг кезектери Сирияның болгаш Иракты чазактарының аразында чарган дугуржулганы өзүгаар-Сирияда чанып келген.

(СЭТА).

Эрхард АКШ-че ужудуп чорупкан

БОНН. (СЭТА). Барыын-герман канцлер Эрхард даштыкы херектер министри Шредерниң үделгези-биле АКШ-че ужудуп чорупкан. Олар аңаа баргаш, президент Джонсон-биле болгаш күрүне секретары Раск-биле ийи хүннүң чугаалажыышкыннарын кылыр.

Маадырлыг Кубаның чону удавас бодунуң революциязының беш чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглээр

Америк солдат Көрей Улус-Демократтыг Республиканың талазынче кирип келген

ДАШТЫКЫДАН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

Англияның даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

ЛОНДОН. (СЭТА). Пресс Ассошиэйши агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, Англияның даштыкы херектер министерствозу дараазында медеглелди парлап үндүрген: «Каттышкан хаан чериниң, Грециянның болгаш Турцияның Кипрде тургускан болгаш англи командылалдың адаанда туруп турар шериглериниң Кипрге аткылажыышкынны соксадырынга болгаш тайбыны катап тургузарын хандырарынга дузаламчы көргүзериниң дугайында саналды Кипр республиканың чазаа хүлээп алган».

Соңуургалдыг дөрт чурттарның чазактары ындыг медеглелди харыугда кылган. Ындыг планны Англия идип үндүргени болгаш ону өске үш соңуургалдыг чурттар деткээни билдингир апарган.

Джонсон чаа комиссияны томуйлаан

ОСТИН (Техас штат). (СЭТА). Техаста бодунуң фермазынга шагаа каникулдарын эрттирип турган АКШ-тың президентизи Линдон Джонсон тускай комиссияны томуйлаан, ол комиссияның сорулгазы болза даштыкы күрүнелерге экономиктиг болгаш шериг дузаламчызының америк программаларын ылаптыг анализтеп көөрү болгаш ол программаларны күштелдирер талазы-биле саналдарны ажылдап кылыры болуп турар.

Комиссияның даргазынга АКШ-тың күрүне секретарының оралакчызы Боллду томуйлаан.

АДЕНДЕ БАЙДАЛ ЧИДИГЛЕНИП ТУРАР

КАИР. (СЭТА). Чоокта чаа Аденге англи эрге-чагыргалар 5.000 ажыг кижини тудуп хоругдаан соонда ында байдал улам чидигленген. Бир өвес дээди комиссар тудуп хоругдаанларны хостаар дугайында айтыышкынны бербес болза, чоокку 24 шакта Аденниң чазаа бодунуң албандан дүжер апаарын Аденниң болгаш Мурнуу Аравияның протекторааттарының англи дээди комиссары Треваскиске баш удур сагындырган. Аденниң профэвиледдериниң болгаш улусчу социалистиг партиязының хоругдалда олурар удуртукчулары декабрь 23-те чарлаан ашты үргүлчүлевишаан.

ЙЕМЕННИҢ ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

КАИР. (СЭТА). Аденде байдалдың чидигленгени-биле холбаштыр Йеменниң даштыкы херектер министерствозу медеглелди парлап үндүрген. Аденде кижиниң эргелерин болгаш КНО-нуң Уставын каржызы-биле дорамчылап турар англи колониалисчи эрге-чагыргаларның араатанзыг үүлгедиглерин соксадыр деп тайбыңга ынакшылдыг бүгү чурттарны болгаш Каттышкан Национал Организациязын кыйгырып турар үүлдерни ол медеглелде бижээн.

Иракты премьер-министриниң медеглели

БАГДАД. (СЭТА). Иракты премьер-министри Тахер Яхья чурттуң даштыкы болгаш иштики политиказының дугайында чазак медеглелин кылып, Багдадтың радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр чүве чугаалаан.

Иракты чазаа даштыкы политиканың талазы-биле позитивтиг нейтралитеттиг болгаш чурттуң хосталгазын хүндүлеп көрүп турар чурттар-биле харылзааларны быжыглаарының принциптерин барымдаалаар апаар деп, ол чугаалаан. Иракты чазаа расизмниң бүгү хевирлерин шыңгыы буруу шаап, чепсеглениишкинни бүгү-ниити дүжүреринче угландырган бүгү хемчегларны деткип, күш көөргедир политиканы буруу шаап база янзы-бүрү күрүнелерниң аразында тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны деткип турар. Оманның, Аденниң улустарының болгаш колониализмге удур демисежип турар өске-даа бүгү улустарның демиселин Иракты чазаа деткиир.

Араб чурттарның аразында харылзаалар талазы-биле Ирак 1963 чылдың апрель 17-деги каир декларациязынга үндезилеттинген араб чаңгыс эпти тургузарының политиказын чорудар.

Иштики политиканың талазы-биле ирак чазак Иракка националисчи фронтуну тургузарынче угландырган күжениишкиннерни салыр. Ам болур түр конституция күрүне чөвүлелин тургузарын хандырып, суд системазынга өскерилгелерни киирер. Чазак болза полицияның болгаш айыл чок чоруктуң органнарының ажылын экижидер, а ол ышкаш партийжи ажыл-чорудулгага болгаш политикага киришпес ужурлуг чепсектиг күштерни быжыглаар. Көдээ ажыл-агый талазы-биле ирак чазак аграр реформазын боттандырар, кооперативтерни, чаа машина-прокат станцияларны тургузар бодап турар.

КИПРДЕ БАЙДАЛ

НИКОЗИЯ. (СЭТА). Никозияның турк районунуң чамдык черлеринге, а ол ышкаш кипр найысылалдың хоорай чоогунга боолаашкын декабрь 27-де орай дүнге чедир үргүлчүлээн. Хоорайда чедип келген англи шериглер болгаш бронемашиналар хоорайның кудумчуларының болгаш шөлдериниң хөй нуруузун контрольдан турар. Олар Никозияның аэродромун боттарының контролюнга база алганнар.

Чазактың медээлериниң алдынган дыңнадыгны өзүгаар алырга, ында турар Турцияның болгаш Грециянның батальоннары «соожургадыр» талазы-биле англи шериг эрге-чагыргаларның чорудуп турар хемчегларинден түр үеде дадагалзаар дугайында шиитпирни Англияның, Турцияның болгаш Грециянның элчиннериниң чөвүлежилге хуралынга хүлээп алган. Баррикаттаан чамдык черлерде экстремистер биле грек полициянның аразында боолажыышкын чоруп турзажок, боолажыышкын дүне колдуунда соксаан.

Хүннүң ийиги чартыында турк хыдыкчы самолёттар Никозияның кырынга база катап көстүп келген болгаш ужудуп эрткен. Кипрниң суг эриктеринге турк шериг корабльдернин бурунгаарлап кел чыдары илереттинген дээр медээни президентиниң канцеляриязындан биске дыңнаткан.

Турк общиналарның удуртукчуларының бирээзи Денкташ болза Макариостуң чазаанга бүзүревес чорукту илергейлээн дугайында медеглелди Лондон радиозу дамчыткан. Кипрниң амгы өзу-чурумуп өде көөрүнге Грецияның чазаа удурланыр апаар дээрзин Кипр Республиканың информация албанындан биске дамчыткан. Ынчалзадаа Кипр Республиканың иштики херектеринге Англияның болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының холгаарлаашкынының фактызын республиканың бот эргезин кызыгаарлаар болгаш боттарының негелделерин аңаа албадаар дээр ол чурттарның бодалдарының херечизи кылдыр кипр хөй-ниити көрүп турар.

Бөгүн бистиң ужуражып, чугаалашканывыс кипржилерниң хөй нуруузу республикага боттарының негелделерин албадаар болгаш ону нейтралитеттин база агрессчи блокларга киришпестиң туружундан тайзыр дээр империалистерниң орадажыышкыннарын килеңнээшкин-биле буруу шаап турар.

Кения. Ооң найысылалы — Най бориниң хевири. Кения чоокта чаа хамаарышпас эргени чедип алган.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Багдадта шиитклер

ПАРИЖ. (СЭТА). Багдадтың шериг трибуналы коммунистиг партияга хамаарылгалыг деп буруудаткаш, чамдык кижилерни албадалдыг ажылдарга болгаш янзы-бүрү хуусааларда кара бажынга олурттуру-биле шиитклеин Франс Пресс агентилел дамчыткан.

«Ат-Талиа» деп деспилгелиг солуннуң директору турган Насиф аль-Хаджаджты 10 чылда албадалдыг ажылга шиитклеин. Буруудаттырган оон өске үш кижини кара бажынга янзы-бүрү хуусааларда олурттуру-биле шиитклеин.

АМЕРИК СОЛДАТ КУДР-ДЕ КЕЛГЕН

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Чоокта чаа Пхеньянга болган парлалга конференциязынга америк солдат Джерри Вейн Пэрриш чүве чугаалаан. Ол солдат Мурнуу Көрейден Көрей Улус-Демократтыг Республиканы чедип келген. Мурнуу Көрейде бирги америк бронетанк дивизиязының кезектериниң бирээзинге танкист болуп турган мен дээрзин ол дыңнаткан. Соңгу Көрейде чоннуң амыдыралы Мурнуу Көрейдээзинден оранчок артык эки деп чүвени КУДР-га келгенимниң баштайгы хүннеринде безиң билдим деп, Пэрриш медеглээн. Мында ажыл чоктар чок-тур, аас-кежиктиг соңгу-көрей ургларны көрдүм.

Соңгу Көрейге бодунуң чедип келгенинин чылдагааннарын тайылбырлавышаан, Пэрриштиң медеглээни болза, Мурнуу Көрейде америк эжелеп ында чонга улуг хоралыг үүл болуп турар. Ында америк шериглерниң туруп турары Американың Каттышкан Штаттарының камгалалы-биле үүлдежир чүзү-даа чок.

Келир үеде бодунуң планнарының дугайында салган айтыырларга харылавышаан, Пэрриш КУДР-га чурттап база ажылдаарын күзээн ийик мен деп чугаалаан.

Кыска рассказтар

(Тожунуң аңчыларының амыдыралындан)

1. ЧАҢЧАНЫР

Чаңчаныр, даң бажында чаныыста Кара-Дагга дүүргең даажы дис-дөг кылды. Бичин оглум Буур-оол безин бөрт чок, далаштыг үне халааш, сени дыңнаалады. База бир чаа тутсуптуң — Буур-оглум серт кылынды. «Чаңчаныр ашак-ла адып-хөлзеп тур ыйнаан бо, кыраан тудум, караа туранналган...» деп, мен база сеңээ адааргап ордум моң, кырган. Че, ол-даа канчаар...

Чаңчаныр (ёзулуг адың — Дозарбан болгай),— чеден хар аштың. Аныяанда, «аң-мең-биле кады чурттаан» эрес төл чордуң. Шыгааганда — шыйбак кылбас, чаа дегзир, сүрүпкенде — чире дээспес, чиге дегзир — кара кайгамчык чигечи-боочу-даа чораның кай. Шарым эвес, артыг долган киш, диниг кээп, чуртуңну, чонуңну магададып чорду. Хайыракан, бөрү-биле хүрешкеш, арны-бажың, адыш-салаан хевирин безин чидирди. Ынчалза-даа орта тиилеп үндүң! Ооцну ам кайын уттур деп сен. Сагыжыңга сларзык-ла чүве — ырак тайга, сыннарже аңнаан эрлерни эдерип шыдавас апаргаңа ол боор ийин... Кол-ла «буруун» — кыраанында боон чадавас. Чок, көк-баштыывыс, сен ам-даа «шумаш-эргек» (олутпайшүшпеп дээн уткалыг) эвес-тир сен. Дора дээрге, хөлес олурбайн, суурувус чаны ол ынчаар дагларның диниин баш санап кааптың. Сыгыр даң бажындаа, имирде-даа дүүргең даажы суурувусту «сирлеш» кылыр-дыр. Ооддарың — аныяк аңчы эрлерге безин адың мурнатпайн тур сен. Сеңээ «чаңчаныр» деп шола ат бергени чүү деп чээ?

Аныяк аңчылар планы четпес эвээш олча-тывыштыг кээрге, сен оларны «са берип»,— ында-мында аң, киш хөй, ынчаар-мынчаар аңна, оол — деп, оларны «чаңчаарың» бар ийик чоп. Көзүлдүр-ле, шыны сөгледиң. Охаай! Хей шуугат кылбадың. Догук ышкаш эвес, дар дег боттуг-дур сен, Чаңчаныр!..

2. ЧЫЫРЛЫРБАН

Одагга кымныңдаа соонда, Чыырлырбан чортуп кээр. Чарызы пат турупкан, боду, аргада харлыг дазыл дег, арны-бажы хар, хыраага хырбалай туттурупкан болур. Чарызыдан дүжери безин аар,— ол улуг, бедегер семис эр буттарын харга, чүүк дужургени дег, төк кылдыр базар.

Чыырлырбанны улус аңнап чорда үргүлчү деридип чоруур кижи дижир. Өөрү эрлер чамдыкта ону чыпшыр истеп, ооң чүге деридип чоруур «үүжезин» чаза какканнар-даа.

— Каяа чидип чыттың, Чыырлыр?—деп, өөрү, биле-тура-ла, бажын дозуп шенеп айтырганнар.

Чыырлырбан ук айтырыларга элдептиг харыны бээрин кызыдып-ла эгелээн.

— Ында өзенге, айтып берген черинерге-ле чордум.

— Ис хөй-дүр бе?

— Бар-ла дыр, ийи-чаңгыс.

— Каям, аткан алды-кижиң көргүс.

— Көргеш чоонурул...

— Шынап, кашты олчаладың?

Чыырлырбан, аскынче чүве тыра киир иттирикеи дег, ыыт чок, шыыгайны-ла берген.

Өөрү — Чыырлырбанның кырында-ла барган. Өске аңчылар чаңгыс-ла ол хүн бир-бир киш, дерги долу диниг, харын-даа оларның бирээзи даг-иргек безин «чалапканда», Чыырлырбан чуге «хелиң дүшкенил» (көңгүс куруг).

Ооң чажыдын кончуг таптыг билир кижи — Чыырлырбан-биле кады чаңгыс одаг эзлеп чораан хоочун аңчы — Межирген ол. Колхозчу аңчыларның бир-ле хуралынга Межирген ашак:

— Эш-өөрүүнүң сумезинге кирбес,— бо өзенден, дөө аргадан, ында сындан барын хөй кишти кыра адып дар мен, мени амыр чүвени — деп коюургаар кижи бо. Ооң чарызын хей черге чыттыр мунар, далажып хөлзээр, боду дер-суг дүжер. Олча чок боор бир ужуру-даа ол. «Аарыг баштан кадык башче чуй каап шыдавас сен!» «Багай аңчыны аңмең безин шоодар» дижир болгай, өөрүн чидиргеш маңнаан элик-ле, кижи боор... Бо дээрге сээн улуг частырыың-дыр!—деп, Чыырлырбанны ижин-каражок сылба шугумчүлээш, барып-барын Чыырлырбанның чанынга олуруп алган.

3. САЛАА «ЧИПКЕН» КИШ

Депсээр — чээрби хар чаа-ла ажып чоруур. Ол хирезинде, аңмең, олча-тывыш дугайын хөөреп, төө каай бергенде, чүс-даа чыл чурттаан, кымдан-даа хайну көрген ышкаш сагындырар. Мынча деп хөөрегилээр чүве:

— Дыңнаңар аа: салаа «чипкен» киш... Чок, киш эвес, а кижи боду салаазын кишке сунуп берген-дир ийин. Эргилбейни билбес эвес силер, ол-ла болгай.

Чоокта чаа Төөгүүт-Хемге чүве. Ишти хос, куурарын калган, чолдак пөш чарыынче киш дазыл дамчып кире халаанын Эргилбей көрүп каан чүве-дир.

— Ужурупкай-ла мен — деп, Эргилбей бардамнаныды.

— Амырыңы, кишти ыдып салганын-на ол — дидим.

— Чанында ыяшче халыг бээр ийин — диди.

— Амырын, ынаар чүге үнер, таңды кезип дескени-ле ол — дидим.

— Ынчаарга, кедээр мен, киш баштай киргени дазылче халааш, чугаажок көстүп келгей-ле — диди.

— Амырын, черле өлүрүп ап шыдавас сен!—дидим.

Ооң чараш-аңы (кишти) канчаар ада шаап аарын сүмеледим. «Бодум чоонган мен»—дээш, тоовады.

Чугаавыс ол-ла болду. Мен чанымда өзенче ис кезип базыптым. Эргилбей, мен турумда эгенгени ол ирги бе, кайгай берген турду, мен чоруурум билекле, салаазын чооглаттырып алган дивес силер бе. Кежээ одагга келди. Мынчалган хүгбай-дыр. Пөш чарыынче ыштап-мштап, холун суккаш (хойзуп, коргудары ол-дур ийин), чайгылаарга, ыт ышкаш ырланып, ажыңган киш үүү боор Эргилбейниң айтырсалаазын одура ызырыпкан. Эштиң сумезин ээге албаска, эге куруг деп чүве ол-дур...

Эргилбей салаазындан когаравайн, харын олчалыг болур дизе, чүүү канчаар турган-дыр, бодынып көрден, эргим аңчы.

А. НУГУУРАК.

ДЕМИСЕЛ ЭГЕЛЭЭН

—«Спартак», «Динамо», «Буревестник» болгаш «Урожай» спорт эки-тура ниитилелдериниң чыынды 4-4 ооддар болгаш херээженнер командалары баскетбол талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаага киржири-биле чыскаалыпкан — деп, кол судья эш В. Павлов спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика чөвүлелиниң даргазы эш В. Юрьевке рапорттун берген.

Эрткен чылын спорттуң бо хевири-биле республика чемпиону «Спартактың» ооддар болгаш херээженнер командаларының төлээлекчилери маргылдааның түгүн көдүрген сөөлүнде Кызыл хоорайның күш-культура бажыңының залынга баштайгы демисел эгелээн.

Ойнаарының графигин өзүгаар залга бир дугаарында херээженнериң «Спартак» биле «Буревестник» командалары таварышкан. Оюнуң 2 минутазында «Спартактың» төлээзи Харламова тырыкыже баштайгы бөмбүктү киир каап, санны ажыткан, а ооң чаңгыс командада эжи Хапрова база киирген. Шак ынчаар уламчылааш, оюнуң бирги эзлээ спартакчыларың тиилелгези-биле 27:10 санга чапсарлаан.

Оюнуң ийиги чартыында буревестникчилер бүгү күжүп салып, 5 минута хире чедиишкиниг ойназа-даа, оон эки түңнел үнмээн. Ынчангаш олар боттарының удурланыкчыларынга 50 сан четпейн уттурганнар.

Дараазында ол-ла ниитилелдериниң ооддар командалары ужурашкан. Бо ийи командаларның оюну коруукчуларының оиза соңуургалын хайыктырган. Ылаңгыя оюнуң баштайгы чартыында демисел чидиглелип, кайы-даа командаларның ойнакчылары дүшкүүрлүг ойнааннар. Ойнаарының техника талазы-биле спартахчылар онзаланып, удурланыкчыларын 58: 43 санга тиилээн.

Эрткен чылын республика маргылдаазынга бир дугаар-ла киришкен «Динамо» командазының ойнакчыларының спортчу мергежили чыл бүрүде көскүзү-биле өзүп турарын мактаары өөрүнчүг. Олар баштайгы ужуражышкында удурланыкчызын 80: 55 санга тиилээн.

Маргылааның бирги хүнүнде ооддарының «Спартак», «Динамо», херээженнериң «Спартак», «Урожай» командалары баштайгы тиилелгелерни чедип алган.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Социалистиг Кубада

Батистаның диктатуразын болгаш феодал-помещик дарлакчыларны дүжүргени, империалистиг тергиидээшкинден чуртту хосталны, бодунуң өзүлүг национал хамаарышпас чоруун чедип алганы болгаш чоннуң эрге-чагыргазын тургусканы — бо болза делегей талазы-биле кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуушкын болур болгаш бүгү оран-делегейниң улустарының чүректеринге ол чорук ханы өөрүшкүнү хайыктырган. Келир чылдың январь 1-де бүгү кижи төрелгетен Хосталганың ортулуу-биле кады демдеглээр деп турары — Кубага болган революцияның беш чыл ою дээрге Кубаның улузунуң амыдыралында чаа үе-чаданың эгелээни, Латин Американың чурттарында улустарның амыдыралынга база чаа үе-чаданың ажыттынганы ол болгаш бо бүгү болза чаа амыдыралче олар база-ла — социализмче оруктун амыдыралынче кире берип болур-дур дээрзин ол чурттарның улустарынга бүзүрелдин-биле көргүскен.

Революцияның тиилээн хүнүнден бээр Кубаның улузунуң эрткен оруу чиик эвес болган. Оон чону хөй-хөй бергелерни ажып эртип келген болгаш ажып эртип-даа турар. Империалистериниң үр үеде тергиидеп келгениниң аар үржүүндан үштунуп алыр, ооң арттырып кааны хожудангай, чартык колониячы экономиканы көдүрер ужурлуг болгай. Ажылагыйның бүгү-ле адырларынга бодунуң национал кадрларын кижизидер ужурлуг болгай. Аныяк социалистиг күрүнеи организаттаары-биле холбашкан хөй-хөй айтыырларны шиитпирлээр ужурлуг болгай. Ооң-биле кады быжыг чепсектиг күштерни база тургузар, бүгү-ле халдаашкыннаоны, ооң иштинде иштики-даа, даштыкы-даа дайзыннарның шериг талазы-биле халдаашкыннарын ойтур шавар, империалистиг монополияларның экономика талазы-биле кызыышкынын ажып эртер ужур база таваржып келген.

Аныяк күрүнеин мурнунга туруп турган болгаш туруп-даа турар соңгаарладыышкын чок, эн-не берге сорулгалар — эмдикчок. «Ол сорулгаларны кубачылар шиитпирлеп күш четпестер»— деп, черле ынчаш ол аныяк республиканы эки кылдыр көрүп турар кижилер безин чугаалап тургулаан. «Элдептиг шенелде-дир, ынчалза-даа оортан чүү бир чүве бүдер-даа болду бе. Революция бодунуң чедип алган темпизин тудуп шыдавайн баргаш, бүүрап дүжер эвеспе» — деп 1960 чылдың эгезинде бир япон журналист меңээ чугаалап турган. Ынчаарга Кубаның ажык дайзыннары ооң революциязының чайлаш чокка бүүрап дүжерин чеже катап сөглеп турбаан чүве дээр!

Ынчалза-даа революсчу Куба бүзүрелдиг базым-биле бурунгаар чоруп турган болгаш чоруп-даа турар. Эрткен алдарлыг беш чыл чурттуң арнын чаарткан. Оон кол түңнели чүл дээрге—чеди миллион кубачылар чүгле чуртунда бүрүн эргелиг эзлер болу берген чүве эвес, харын база ол эз болур рольду олар эки шиңгээдип алган болгаш чуртту удуртур талазы-биле эвээш эвес дужулганы чедип ап, бодунуң ажыл-агыйын чорударынга өөрени берген.

Сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда ортулукту чөөн талазындан барын талазынга чедир хөй удаа кезип келген кижи мен. Ол чоруушкун бүрүзүнде чаа-чаа чүвелер меңээ таваржып турган. Кубаның суурларының шырайы өскерлип турар, тараачыннарның казанаксыг бажыннарының орнунга амгы үениң даа улуг бажыннары тургулап кээп турар. Электри станцияларының, фабрикаларның болгаш заводтарның бажыннары өзүп үнүп тургулаар. Школа бажыңнары, эмнелге черлери, көдээ ажыл-агый фермалары, ажылчы чоннарның дыштаныр черлери улам-на көвүдеп турар. Чигир тростнигиниң ужу-кыдыы көзүлбес шөлдериниң аразынга чазаглыг оруктарны эндере тудуп турар. Тулааларны кургадып турар. Шаанда куруг чыткылаан аажок делгем черлерге рис шөлдери, хөвең шөлдери, көдээ ажылагыйның өске-даа культураларының шөлдери тыптып кээп тургулаар, ылаңгыя шаанда Кубага өстүрбейн турган культуралар нептереп турар.

Кижилер боттары база өскерлип турар. Бодунуң төрээн чуртунуң болгаш революцияның мурнунга улуг харыысалгалыг болурунуң медерели-биле олар уламна синнигип турарлар. Оларның таваржып тургулааны бергелерден болгаш аар шылгалдалардан олар кортпайн турган, харын-даа олар каңналып турганнар. Кубачылар чүткүлдүү-биле ажылдап, өөренип турар. Оон-биле кады Төрээн чуртунуң камгалалынга туруптарынга белен — олар революцияның шак ындыг дайынчылары болуп турарлар. 1961 чылдың апрель хүннеринде болгаш 1962 чылдын октябрьда кариб кризизиниң үезинде-даа Кубаның улузу боттарының «Төрээн чуртувус азы өлүм! Бис тиилээр бис!» деп кыйгырыынга кызыгаар чок шынчызын бүзүрелдин-биле көргүскен.

Социалистиг тургузуушкунуң бүгү-ле фронтуларынга кубачылар эрес маадырлыы-биле демисежип турарлар. Олар ам безин эвээш эвес тиилелгелерни чедип алган. Ол тиилелгелериниң бирээзи — чуртта бижик билбес чорукту узуткааны болур-дур. Социалистиг экономиканы чедиишкининиг-биле хөгжүдеринге базаа Куба ам тургустунган. Бүгү-ле үлетпүр бүдүрүлгезиниң 90 ажыг хуузу күрүне бүдүрүлгелериниң үлүүнге онаажып турар. Сөөлгү үеде янзы-бүрү 30 хире заводтарны болгаш фабрикаларны туткан. Амгы үеде үжен ажыг чаа бүдүрүлгелерни тудуп турар. Ажылдап кылып турар черниң чартыындан хөй кезии көдээ ажыл-агыйда социалистиг секторга хамааржып турар. Демир орук, далай болгаш агаар транспорту, банк системазы, даштыкы садыгның монополиязы күрүнеге хамааржып турар.

Кубаның революциязының баштыңчызы Фидель Кастронуң кашкаш удаа демдеглеп турганын өзүгаар алырга, чоннуң мурнунда амгы үеде турар кол сорулга — чурттуң планныг экономиказын бүгү хемчеглер-биле хөгжүдери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидери болуп турар. Ол сорулганы күүседип шиитпирлээр талазы-биле Кубага кончуг улуг дузаламчыны Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар көргүзүп турарлар.

Кубаның чепсектиг күштери, Совет Эвилели баштаан социалистиг бүгү лагерьниң күчүзү куба улустуң тайбың күш-ажылының камгалалында туруп турар. Төөгүнүң бурунгаар тиилелгелиг шимчээшкинин Кубаның дайзыннарының кандыг-даа чимзениишкиннери доктаадып, саладып шыдавас.

Николай ЧИГИРЬ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

ЧУРУКТА: Куба Республиканың найысылалы—Гавана хоорай.

СЭТА-ның фотохроникалы.

Кинотеатрларга

декабрь 29-та

«НАЙЫРАЛ». «Нахаленок» 9, 10.30, «Арыгның улуг тоожу» 12, 1.30, «Эртенги поездилер» 3, 5, 6.50, 8.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Уран-шевер Марья» 10, «Баштайгы шенелделер» (1 сериязы) 11, «Баштайгы шенелделер» (2 сериязы) 1, «Стамбулдуң казначейниң өнчүзү» 3, 5, 7, «Никотиананың төнчүзү» (1-2 сериялары) 9.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Ургларга программалар 10.30, «Барабанчының салым-чаалы» 12, «Аңгы-аңгы салым-чаяаннар» 2.30, 8.30, «Окламоха» (1-2 сериялары) 4, «Эрги Чикагода» 6.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Ургларга программалар 10, «Маадырның ажызы» 11.15, 1.15, «Грешница» 3.15, 5.15, «Чаңгыс дээвиир адаанда» 7.15, «Венаның кудумчуларында», «Чаңгыс дээвиир адаанда» 9.15 шактарда.

декабрь 30-де.

«НАЙЫРАЛ»: Ургларга программалар 9, «Рыжик» 10, «Сампо» 12, 2, «Уттундурбас час» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ногаан терге» 11, 1, «Шифрниң чажыды» 3, «Эртенги поездилер» 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хараачыгай» 11, «713 хонарын дилеп тур» 1, «Стамбулдуң казначейниң өнчүзү» 2.40, 4.30, 8.50, «Ринг маадырлары», «Стамбулдуң казначейниң өнчүзү» 6.20 шактарда.

«ВОСТОК»: Ургларга программалар 10, «Васёк Трубачёв болгаш ооң эштери» 11.15, 1.15, «Иениң чүрээ» 3.15, 7.15, «Фан-Фан Тюльпан» 5.15, «Венаның кудумчуларында», «Фан-Фан Тюльпан» 9.15 шактарда.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, ажыы № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24.25 — 38, идеология хилдизинин 37—13; харыысалгалыг секретарының 23—35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киллизинин 37—13, 23—54, үлетпүр бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киллизинин 22—64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистеринин 21—27, иштики информация киллизинин 20—60, бухгалтериялың 31—75, корректорларның 21—47, солун келбейн барганда 32—75 телефонче болгаар.

ТС — 01817. Культура министерствозунуң типографиязы